

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a literární vědy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lucie Marková

Josef Hiršal
monografická studie

(Josef Hiršal – monographical study)

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu PhDr. Vladimíru Binarovi za cenné rady, mnohé inspirující podněty a trpělivost při vedení této práce.

Mé poděkování patří rovněž paní Bohumile Grögerové za její vstřícnost a ochotu podělit se o informace týkající se Josefa Hiršala.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne

Podpis

Abstrakt

Tato monografická práce zkoumá chronologicky život a tvorbu básníka a překladatele Josefa Hiršala. Proto je rozčleněna na dva hlavní oddíly A, B. První část *A. Život a dílo Josefa Hiršala* sleduje podstatné životopisné momenty, které měly určující vliv na utváření Hiršalovy osobnosti a díla. Část druhá *B. Bibliografie díla Josefa Hiršala* obsahuje mnohvrstevnatou bibliografii Josefa Hiršala. Snaží se přehledně zachytit a rozčlenit pomocí několika pododdílů Hiršalovu tvůrčí činnost ve všech oblastech literárního dění.

Klíčová slova

Josef Hiršal, monografická studie, Bohumila Grögerová, Jiří Kolář, česká literatura, experimentální literatura, překladatelská činnost, poezie, Christian Morgenstern, tvorba pro děti.

Abstract

This monographical work describes the life and work of the poet and translator Josef Hiršal in a chronological way. It is a reason why the work has two main part *A*, *B*. The first part *A. Life and work of Josef Hiršal* maps the important bibliography moments, which had main influent on forming Hiršal's personality and work. Part two *B. Bibliography of Josef Hiršal* contains multi-layered bibliography of Josef Hiršal. This part try to catch and segment in a several sections Hiršal's literary produciton in all area.

Key words

Josef Hiršal, monographical study, Bohumila Grögerová, Jiří Kolář, Czech literature, concrete poetry, visual poetry, translation, surrealism, Christian Morgenstern.

OBSAH

Úvod

A. Život a dílo Josefa Hiršala

I. Mládí a dospívání Josefa Hiršala

(1920–1940)

II. Počátky literární dráhy ve válečných letech

(1940–1945)

III. Poválečné období

(1945–1948)

IV. Padesátá léta – ve znamení tvorby pro děti a překladu

(1948–1959)

1. Seznámení s Jiřím Kolářem a období strávené v brněnské Zbrojovce

(1948–1949)

2. Setkání s Morgensternem – předznamenání příští Hiršalovy překladatelské činnosti

(1950)

3. Působení v Našem vojsku a setkání s Bohumilou Grögerovou

(1950–1954)

4. Působení v Československém spisovateli a doba politického uvolnění

(1954–1959)

V. Šedesátá léta – návrat básníka Josefa Hiršala do literatury a experimentální poezie

(1960–1969)

1. Spisovatelem a překladatelem ve svobodném povolání

(1960–1963)

2. Experimentální poezie

(1961–1969)

3. Soukromá galerie

(1963–1965)

4. Redaktorem v Knižní kultuře

(1963–1965)

5. Opětovně spisovatelem na volné noze

(1966–1967)

VI. Pražské jaro

(1968–1969)

VII. Sedmdesátá léta – zákaz publikační činnosti

(1970–1979)

VIII. Osmdesátá léta – období samizdatu a exilu

(1980–1989)

IX. Tvorba po roce 1989

(1989 – současnost)

B. Bibliografie díla Josefa Hiršala

I. Básnická a prozaická tvorba

1. Knižní vydání

a. Příspěvky ve sbornících a almanaších

b. Předmluvy a doslovy

c. Edice a redakce

2. Časopisecká vydání básnické tvorby, esejů a dalších textů

II. Tvorba pro děti

III. Překlady z cizojazyčné literatury

IV. Výstavy, autogramiády, přednášky a autorská čtení

V. Poskytnutá interview

Závěr

Literatura použité literatury

Úvod

Osobnosti a dílu Josefa Hiršala, přestože je v posledních letech stále více diskutována (také v souvislosti s jeho několikaletou spolupracovnicí Bohumilou Grögerovou), nebyla dosud věnovaná dostatečná pozornost. Chybí rozsáhlejší práce monografického charakteru.

V této monografické studii chci proto zachytit základní obrysy života a díla Josefa Hiršala, stejně jako se pokusit aspoň v základních rysech o jeho začlenění do literárního dění doby, vyzvednout jeho vlastní tvorbu i obdivuhodnou překladatelskou činnost.

Josef Hiršal patří vedle svého básnického a prozaického díla také k velmi uznávaným českým překladatelům, překládal z více jak 15 různých jazyků. Také je znám jako přední protagonista experimentální poezie u nás i v zahraničí. V období 40.– 60. let se úspěšně, ač ho k tomu donutila především politická situace, věnoval také tvorbě pro děti. Z jeho vlastní tvorby bývají oceňovány zejména memoárové knihy, vznikající v pozdějších letech jeho života, avšak opomíjena většinou zůstává Hiršalova raná básnická tvorba.

Vyhlášený byl zejména jeho humor, legendární paměť, výmluvnost a charisma. Výstižně ho charakterizuje jeho dlouholetá spolupracovnice a přítelkyně Bohumila Grögerová: „Působil nedbale, rozevlátě, bohémsky. Měl husté černé vlasy, pod brýlemi s černými obroučkami sytě modré oči a pravidelný bílý chrup v pohublé snědé tváři. Byl výřečný, zábavný a uměl překvapit. Ale jeho bystrý úsudek, ironický humor, provokace i ostré šlehy na všechny strany jsem dovedla ocenit, až když jsem jej poznala blíž. Občas z něj vanul alkohol.“¹

Diplomová práce je rozčleněna na dva hlavní oddíly *A*, *B*. Při sestavování první části *A. Život a dílo Josefa Hiršala* bylo pro mě hlavním vodítkem sledování Hiršalova díla souběžně s tím, čím v životě procházel. Proto jsem zvolila postup chronologický. Domnívám se totiž, že v Hiršalově případě se dá jen velmi obtížně oddělit jeho život a tvorba. Ty jsou určovány především kulturně-politickými zvraty, kterými mu bylo v životě procházet. Tento oddíl se dále člení na podkapitoly, které vymezují jistá období, jež jsou určující nejen pro Hiršalovo dílo, ale také pro dění v jeho životě.

¹ Koukám, že máš zajíce! Rozhovor s Bohumilou Grögerovou. *Týdeník Rozhlas*. Roč. 15, č. 34, s. 1 a 5.

Cílem mé práce je podat či načrtnout aspoň v základní podobě charakteristické a podstatné obrysy Hiršalova životního i tvůrčího portrétu. Doplněním a konkrétním dokladem o rozsahu a šíři Hiršalovy tvůrčí činnosti je druhá část práce *B. Bibliografie díla Josefa Hiršala*, která obsahuje mnohověstevnatou bibliografii tvorby Josefa Hiršala a pokouší se přehledně shrnout a rozčlenit jeho rozsáhlou tvůrčí činnost ve všech oblastech literárního dění, na nichž se podílel.

V tomto oddílu jsem zvolila stejný postup jako u rekonstrukce jeho života, tedy chronologický. Pro větší přehlednost je tato část opět rozčleněna do několika pododdílů. Vedle vlastní tvorby básnické a prozaické (zahrnující mimo knižní vydání také časopisecké publikace, která jsou svým rozsahem nejtorzovitější – u zahraničních periodik jsem se omezila pouze na jejich výčet), je tu zvlášť představena tvorba pro děti a Hiršalovy překlady rozdělené podle jazyka originálu. Bibliografie zachycuje rovněž výstavy, autogramiády, přednášky, autorská čtení a poskytnuté rozhovory. Jsem si však vědoma, že předloženou bibliografií nepřináším úplný přehled Hiršalova díla, spoustu příspěvků se mi bohužel nepodařilo dohledat. I přesto jsem přesvědčena, že může sloužit jako doplnění bibliografie Josefa Hiršala dosud uveřejněné, např. v *Lexikonu české literatury*.

Mnoho cenných informací a materiálů zejména pro oddíly bibliografie, které mapují výstavy, autogramiády, přednášky a autorská čtení, mi zpřístupnila paní Bohumila Grögerová, která mi ochotně vyšla vstříc.

V této fázi práce jsem jednotlivé knihy nepodrobila textologickému zkoumání. Jestliže se některé z nich dočkaly více vydání (především v období samizdatu a exilu), vycházím z verze oficiální, tedy z podoby, v jaké vyšly v českých nakladatelstvích. Také z tohoto důvodu byly ponechávány stranou materiály uložené v osobním fondu Josefa Hiršala a Bohumily Grögerové v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Druhým důvodem bylo velké množství (86 kartónů) dosud nezpracovaného materiálu.

Práce obsahuje hojné množství citátů, především z rané Hiršalovy tvorby, která není příliš známá a navíc je obtížně dostupná.

A. Život a dílo Josefa Hiršala

I. Mládí a dospívání Josefa Hiršala (1920–1940)

Příští básník a překladatel Josef Hiršal (křtěn jako Josef Václav) se narodil 24. července 1920 v malé obci Chomutičky u Jičína v severovýchodních Čechách. Jako syn vesnického kapelníka (a rolníka) Josefa Hiršala (1893–1951) byl muzikálně nadaný, mimo jiné hrál výborně na klavír a housle. Tato hudebnost se projevila převážně v jeho počáteční básnické tvorbě. Rodné jméno matky Anežky (1897–1978) bylo Vydralová.

K umění, a nejen k poezii, tíhl již od raného dětství. „Od nejtěplejšího věku lákala mě Thalia. Divadlo jsem hrával již v klášteře, ve škole i s divadelními ochotníky, zpíval jsem sóla na různých besídkách a akademiích, ba i v katolickém kostele, od sedmi let jsem se učil na housle, později na klavír a v deseti letech zmámila mě Poiesis, takže jsem psal básně. Byl jsem vášnivým čtenářem a četl všechno, co mi padlo do ruky. Ve spisovatelích viděl a ctil jsem bohy.“ (Hiršal 1991a: 135)

Jako starší ze dvou sourozenců (bratr Miroslav), byl ten více rozjívěný. „Otec byl v širokém okolí velmi populární. Byl oblíben nejen jako hudebník, později kapelník, ale i jako muž s výrazným zjevem i názory. [...] Ač se mě snažil vést na krátké oprati, vždy, jak jen jsem mohl, jsem se vedení vymkl a jednal po svém. doma jsem býval tichý jako pěna, na návštěvách u sousedů a známých i na návsi a na lukách mnou cloumali démoni.“ (Tamtéž: 135) Už tady se začíná projevovat Hiršalova schopnost výtečně bavit své okolí, díky které bude v pozdějších letech vyhledávaným společníkem.

V Chomuticích, kam se rodina přestěhovala roku 1924, vychodil obecnou a měšťanskou školu. Pro rozvoj jeho literárního talentu je však zásadní především období strávené v Jičíně, kde od roku 1936 studoval Raisův státní učitelský ústav. Do této doby čte básníky, kteří se objevují ve školních čítankách jako je Jiří Wolker, Josef Hora, Stanislav Kostka Neumann či Antonín Sova. Klíčové se proto v tomto ohledu stává jeho seznámení s Josefem Honysem². Starším spolužákem, a což je důležitější, oddaným

² Josef Honys (10. 11. 1919, Jičín – 24. 6. 1969, Ústí nad Labem), experimentální básník, výtvarník, autor akcí. Vystudoval pedagogickou fakultu, obor matematika-výtvarná výchova, pracoval jako učitel,

surrealistou, díky kterému Hiršal získal přístup k soudobé básnické tvorbě. Mezi první knihy, které mu Honys půjčil, patřily sbírky Jaroslava Seiferta *Na vlnách TSF*, *Básně noci* od Vítězslava Nezvala a *Vanutí* Vladimíra Holana. Okouzlen byl *Revolučním sborníkem Devětsilu*, kde se seznámil s moderními básnickými směry, pro které ihned zahorel. A následovaly mnohé další knihy, *Nadja* a *Spojité nádoby* André Bretona, Eluardova *Veřejná růže*, Halasova sbírka *Kohout plaší smrt*. Není proto divu, že se v tomto čase, kdy je mu sice teprve něco kolem šestnácti let, považuje za básníka, přesněji za surrealistu. Sám ve svých vzpomínkách přiznává, že se při výběru literárního směru „přivcítal“ ke vkusu svého kolegy Honyse.

Na toto období později Hiršal vzpomíná: „Psali jsme automatické texty, produkovali záznamy snů. Každou noc jsem měl u postele školní sešit a drásal do něj zeleným inkoustem bláboly přímo šílené. Bičovaná fantazie se navíc prolínala s pubertální erotickou roztoužeností. Takže z tesknění po slečně Jáře Novotné byly jakési surreálné hámoty, groteskní a bizarní.“ (Hiršal 1991b: 10)

Ze své vlastní iniciativy zakládá nepočetnou jičínskou surrealistickou skupinu (spolu s již zmíněným Honysem a gymnazistou Janem Fejfarem), která usilovala v Praze o patronaci Vítězslava Nezvala (v této době Nezval patřil k Hiršalovu vzoru, stejně jako se jím o něco později stal František Halas či Vladimír Holan) a v Paříži o patronaci samotného Andrého Bretona.

Výsledek na sebe nenechá dlouho čekat, svými surrealistickými verši a kolážemi debutuje v červnu roku 1937 ve studentském časopise *Mladá kultura*, jehož redaktory byli Bohuslav Březovský, Kamil Bednář a Ivan Osvald. Dokonce mu zde otiskli i jeho výzvu k ustanovení celostátního studentského surrealistického hnutí.

O rok později mu vycházejí verše ve *Studentském časopise*, ve kterém spolu s ním debutoval také Ladislav Fikar, Josef Rumler a Alena Vrbová, před tím pak generace básníků jako byl Jiří Orten, Josef Kainar nebo Ivan Blatný. Aby mohl dál publikovat ve *Studentském časopise*, musel se přizpůsobit však jeho vkusu, což činil úspěšně. Jeho básnické příspěvky, které zde vycházely, získaly dokonce první cenu. Za autoritu v tomto

úředník, dělník, reklamní grafik, horolezecký kaskadér. Experimentální tvorbou se zabýval již od 2. pol. 30. let.

okruhu byl považovaný František Halas, který mladé básníky podporoval v jejich literárních začátcích.

V rozmezí let 1939–1941 Hiršal nejen přispívá do jičínského studentského časopisu *Práce*, který vycházel jako osmistránkový měsíčník, ale také ho rediguje.

II. Počátky literární dráhy ve válečných letech (1940–1945)

Ke konci června roku 1940, po čtyřech letech na učitelském ústavu, složil Josef Hiršal maturitní zkoušku. Avšak kvůli svému podprůměrnému výsledku u ní a také nedostatku učitelských míst musel přijmout bezplatné místo učitelského praktikanta na obecné škole v Chomuticích, kterou v předešlých letech sám navštěvoval.

Zároveň mu v témže roce přeje štěstí. V nakladatelství Václava Petra v edici Prvních knížek redigovanou Františkem Halasem, kde debutoval mimo jiné i Kamil Bednář, Jiří Orten, Josef Kainar či Jiří Kolář, mu vychází jako osmá v řadě básnická prvotina *Vědro stříbra* (1940), která je právě halasovskou poetikou ovlivněná. Ve svých dvaceti letech tak oficiálně vstupuje do literatury.

Tato milostná lyrická sbírka oplývá především melodičností a nápadnou obrazností. Tematicky se v ní objevují jinošské zamilované básně: „Ale já vím / Jak sladko toulat se očima v očích / Když cestu plnou tmy jaro svou nocí zkrásní“ (Hiršal 1940: 6) Místy melancholického či sentimentálního ladění (např. báseň *Balada*). Některé básně však nabývají až naivního charakteru, v této souvislosti Hiršal užívá i deminutiv: „Jako by tisíce malých / Docela maličkých broučků / Prolétlo průhledným snem“ (Tamtéž: 11). Z motivů tu vystupuje do popředí především hudba (píseň, zpěv, různé hudební nástroje apod.), tma často v kontrastu se světlem a také sen, respektive spánek a jeho protiklad procitnutí:

Vichr jenž sídlí v keříku tvé ruky
Lod' mého čela pohlazením vězní
V mrazivých nocích v pouti za ozvuky
Kde cymbál dechu pro tvou blízkost nezní

(Tamtéž: 7)

Nebo v básni *Milostná*: „Dřív než probudíš se / Dřív než najdu rým / V okenicích jitra housle naladím / Potom klíčem k sadu osvobodím sen“ (Tamtéž: 41). Reflektovaná

je i básnická tvorba: „Se smutkem nasbírám hrst rozpadlých rýmů“ (Tamtéž: 19) či motivika, která k ní odkazuje: „Báseň stínů noci zkřehlá chodí po poli“ (Tamtéž: 12).

Z podnebí trýzně
Tryskl však znovu pramen řeči
A vědro bylo plné světla
A noční verš byl stříbrem těžší

(Tamtéž: 43)

U obrazných pojmenování se můžeme setkat s osobitými obraty: „Když s hladinou spánku tma se hlasem pění“ (Tamtéž: 30) nebo „Noc vlila vědro stříbra do klekání“ (Tamtéž: 39). Vedle neatřelých, umně vytvořených básnických metafor se jen ojediněle mihne užití básnického klišé: „Až jednou rozřešíš mé tajné hovoření / Budeš mi nablízku že bych tě v srdci skryl / Slova mi rozkvetou a v jabloňky se změní / Aby tvé mlčení sad básně obroubil“ (Tamtéž: 27) K výrazné hudebnosti sbírky přispívá instrumentace veršů, která je založena zvláště na opakování hlásek (aliterace, rým), slov (anafora, epizeuxis), ale i veršů či celých částí (refrény):

Když meluzína lomozí
Když zlátnou letní úvozy
V bělavém rouchu vlahých mlh
Toulá se toulá s klekáním

(Tamtéž: 25)

Přesto, že kritici poslední svazky Prvních knížek přijali značně skepticky, časem se ukázalo, že Halas přece jen vybíral dobře. Například Jaroslav Červinka ve své recenzi o Hiršalově prvotině napsal: „Hiršal se téměř nedostává nad své jediné téma: pubertálně idealizované téma milostné, jež je u něho nad to jen značně děravým sítem inspirace převážně verbální. Hiršal holduje vypjaté a ctižádné obraznosti i vybraným slovům, aniž je schopen tu tíhu, kterou si lehkověrně nakládá, zvládnout v skutečný výrazový řád.“ Ještě s větším nepochopením se setkává prvotina Jiřího Koláře *Křestný list*,

publikovaná hned po *Vědru stříbra*. Červinka tak ve své kritice pokračuje: „Projevuje-li Hiršal přece jen básnický vkus (jeho prvotinu můžeme pokládat za sbírku veršů dosud průpravných, nezralých, jež neměly být ještě knižně vydány), je Křestný list Jiřího Koláře zřejmým omylem, pro jeho vydání nebylo objektivního důvodu. Až na zcela nepatrné výjimky to není poesie, nýbrž přímo odstrašující anarchie.“ (Červinka 1942: 99–100) Trochu příznivější recenze se mu dostala od Jana Kopeckého v *Kritickém měsíčníku* (r. 4, s. 370–371). Ocenil především Hiršalovu „pozoruhodnou dávku slovesné obraznosti“, naopak postrádal větší hloubku básní, kterou nahrazoval Hiršal, podle Kopeckého, pouze povrchní zpěvností. Přesto však recenzenti lyrické *Vědro stříbra* zcela nezavrhlí a Hiršala považovali za nadějného básníka obraznosti.

V roce 1940 přispívá Hiršal i do sborníku mladých básníků (stejně jako např. L. Fikar a A. Vrbová) *Chvála slova*, který měl být reakcí na okupaci. Také Václav Černý, který v *Kritickém měsíčníku* poskytuje prostor mladým autorům, mu otiskl báseň Kolovrat (3. r., s. 438) a později báseň Pomátlá (4. r., s. 149–150), které budou zařazeny do sbírky *Noclehy s klekánicí*. Opět se tak zařadil mezi mladé básníky v literatuře již známé, jako byl již výše jmenovaný Ivan Blatný, Jiří Orten nebo Oldřich Mikulášek. V *Kritickém měsíčníku* mu budou vycházet jednotlivé básně i v pozdějších letech.

V listopadu toho roku se vydává do Petrova nakladatelství v Praze, aby poděkoval za vydání sbírky i nakladateli Václavu Petrovi. Důležitější však je, že se zde seznamuje s hlavním lektorem, básníkem Kamilem Bednářem. Hiršal je jím okouzlen a dokonce od Bednáře získává pozvání na večer do kruhu jeho přátel. Toho dne se seznámil s Jiřím Valjou, Jaroslavem Červinkou, Janem Pilařem, Bohuslavem Březovským a Věrou Škrabálkovou. Hiršal přiznává, že to bylo pro něj posezení „přímo osudové“. (Hiršal 1991b: 79) Bednář mu po něm nabídl tykání, ale především další pozvání do jeho skupiny přátel. Tedy přesně to, po čem Hiršal toužil, konečně se dostal do vysněné společnosti umělců. „Ten večer jsem si připadal, že jsem se ocitl mezi polobohy.“ (Tamtéž: 79–80)

Na konci června roku 1941 nemohl Hiršal již dál hospitovat na škole, přijal tedy zaměstnání knižního zástupce podniku Česká expedice. Nabízení knih mu bylo však proti mysli především kvůli jeho ostychu, proto nedlouho poté sám podal výpověď. Už tady bychom mohli začít sledovat Hiršalovu početnou pouť z jednoho zaměstnání do druhého.

Ještě téhož roku ho jeho strýc, prokurista zaměstnal jako lesního manipulanta u firmy Akciová společnost pro zužitkování lesů a dříví v Nouzově u Unhoště, kde setrval až do konce protektorátu.

V červenci roku 1942 vychází v Petrově edici Erb Hiršalova druhá básnická kniha *Noclehy s klekánici*, na jejíž úpravě se podílel Kamil Bednář a Jaroslav Červinka. Sbíрка je rozčleněná do pěti oddílů. Milostná lyrika je proti předchozí sbírce rozšířena o verše reflexivního, meditativního ladění, které sebou přináší melancholii a těžkomyslnost, jež ve sbírce převládá. Obdobně jako v Hiršalově prvotině je tu rozvíjen symbol tmy: „A v srdci chladne popel tmy.“ (Hiršal 1942: 25) Dále pak také světla a snu, tentokrát je však sbírka obohacena o motivy samoty a smrti, které nahrazují radostný tón smutkem a bolestí: „A budoucí mé bolesti už v předtuchách mě pálí, / má veselost, mé tajemství, se stínem smutku halí.“ (Tamtéž: 43). Setkáme se tu i s výraznější přírodní motivikou, která dokresluje vesměs melancholickou až tragickou atmosféru celé sbírky:

U mlýna záhuby šum vody zamýšlené
sluch písňe z písňe vysvléká. Tma v očích na květ žene.
A malá nitka sna přeslicí strachu tkaná,
svrasklýma rukama je v jehlu navlékána.
Mlynářka Smutná Noc tvá víčka zašívá — — —

(Tamtéž: 19)

Na rozdíl od *Vědra stříbra* je v této sbírce použita interpunkce, objevuje se tu výraznější oproštěnost, zkratkovitost a nedořečenost, zámlky a exklamace: „Stín duše – písmo – do bílého vkročí, / v píseň se zjizví ztroskotaný sen. / Les náhle vrostl do krajiny očí, / neslyšný hlas byl v slova zachycen.“ (Tamtéž: 26) nebo v básni Pohádkář:

Do tvých loktů jsem hrozen hudby střás',
do tvých loktů — — —
A potom píseň – vítr – dálka – tůň a pěna.

(Tamtéž: 24)

Nadále tu však Hiršal zůstává věrný melodičnosti, která ve většině básní výrazně vystupuje do popředí jako např. v básni Kalná malba: „kde rybník nebes zlatí zlato ryb“ (Tamtéž: 32), a obdivuhodné obraznosti: „Tu hejna mraků v rozžhavených tmách / hnízdi mé noci v černých útrokách, / blysknavé meče hvězd už rámě nezbodají – – –“ (Tamtéž: 20)

Kritikou byly *Noclehy s klekánici* přijaty vesměs vlídněji než Hiršalův debut. Avšak i ony byly pokládány za nepříliš výraznou sbírku válečné generace. Přesto o Hiršalovi například František Listopad v recenzi napsal: „[...] místy podaří se mu napsat obraz, po němž poznáte básníka; ne hotového, ale v plném chystání.“ (Listopad 1943: 242) Ačkoli kritici ocenili hudebnost sbírky a Hiršala nazvali „akrobatem slova“ (v Kritickém měsíčníku J. Kopecký), vytykali většině básní absenci hloubky citu. Tuto svou jazykovou obratnost později Hiršal plně zúročí v překladech. Od vydání Morgensternových *Šibenických písní* (1958) je totiž oficiálně považován za „jazykového mága“. Mnoha dalšími originálními překlady svoji pověst jen utvrdil.

Právě v této době se ve svém zaměstnání přesunul z Nouzova do Dražiček u Tábora, zimu roku 1942–1943 prožil v Rychnově nad Kněžnou, aby na jaře roku 1943 po roce přesídlil opět do Dražiček. Po celé toto období udržoval hojnou korespondenci se svými literárními vrstevníky. Kontakty s literaturou navíc prohluboval občasnými návštěvami přátel v pražských vinárnách. Blíže se seznámil s bednářovským přátelským okruhem, mezi už známá jména Březovského, Červinky a Pilaře mu ještě přibyl Zdeněk Urbánek, občas se ve zmiňovaném kruhu, podle Hiršala, objevil i Václav Černý, Bohuslav Brouk, Konstantin Biebl a další umělci. Tato společnost měla zvolna vliv i na Hiršalovu poezii, pomalu se stával příslušníkem ortenovsko-bednářské generace a přebíral rysy „nahého člověka“.

Důkazem toho může být i příspěvek do prvního i druhého dílu sborníku *Ohnice* z roku 1947. A to i přesto, že to bylo volnější seskupení přátel kolem Kamila Bednáře, které spíše spojovaly obdobné názory na život a literaturu než jednotný program. Podobně bude o něco později (od konce 40.–70. let) součástí legendárního „kulatého stolu“ Jiřího Koláře v kavárně Slavii, které seskupovalo sice umělce značně různých poetik, ale se stejným životním postojem v nepříznivé době. Shodně bude Hiršal od šedesátých let patřit k volnému uskupení „konkretistů“.

Roku 1944 vychází v Bednářově edici Lyrika třetí sbírka Hiršalových básní *Studené nebe*, jež se původně jmenovala *Jinovatky*. Výrazně je inspirovaná poetikou Jiřího Ortena. Není divu, Hiršal patřil k jeho velkému obdivovateli. Důkazem může být také zmínka o náhodném setkání s Ortenem v Petrově nakladatelství v roce 1941, když Hiršal čekal na Kamila Bednáře: „Byl jsem vzrušením bez sebe. Sotva jsem mu mohl vypovědět, jak se mi líbí jeho knihy [...]“ (Hiršal 1991b: 90) Nedlouho po Ortenově smrti přerostl vztah mezi Bednářem a Hiršalem v oboustranné přátelství.

Vrátíme-li se ke sbírce *Studené nebe*, zjistíme, že se tu výrazněji projevuje existenciální ladění básní a skeptické vidění světa, na něž mělo jistě vliv i období války, ve kterém verše vznikaly. Převládá zde opět motiv tmy, známý již z předchozích sbírek, který evokuje ohrožení života, zlo a prázdno. S tím přímo souvisí i motivy mrazu a zimy (sněhu), které se již náznakově objevovaly ve sbírce *Noclehy s klekáníci*.

Například v básni Zlehka: „Přichází jaro, přichází – – / A krystaly a obrazy / a na kost zmrzlá bolest má, / vše v slunci vlhne. Roztává. / Ale jen ve dne. V noci zas / prochází krajem mírný mráz / a nečekaně, zticha / do oken zimu dýchá.“ (Hiršal 1944: 17) Naproti tomu můžeme najít i symbol krve (srdce) a křídel (andělů):

Tu myslím na vás, mí vzdálení, mí blízcí,
co svými křídly, krví svou,
očima svýma hovoříte
a probouzíte, aniž byste chtěli,
spící prázdno, jež zbylo za anděly.

(Tamtéž: 70)

Častý je taktéž motiv vody, který ke tmě a nicotě odkazuje. Je většinou spojen s ženou, její neopětovanou láskou či lží: „Jezerům umrzlým se tvoje oči podobaly. / Déšť visel v oblacích, / krajinou táhla lež.“ (Tamtéž: 47) Reflektováno je tu však i dětství jako doba již dávno ztracená: „Jako by za sklem všecko bylo / co v dětství svém jsem prožíval. / Jitro mi okno omlžilo / a slabý hlas se marně ptal.“ (Tamtéž: 12) A s tím se pojí také vzpomínka na matku a otce, rodný dům a dětské hry (zejména básně jako *Návrat*, *Dětství* či *Mamince* v první polovině sbírky):

Trochu se těším. Holé stromy
jsem ještě nikdy neviděl.
Jen když nám vítr jabloň zlomil,
s tatínkem jsem ji kácet šel.

(Tamtéž: 14)

S existenciální linií nabývá ve sbírce převahy zkratkovitost, úsečnost, častěji se tu setkáme s exklamacemi, řečnickými otázkami. Stále se tu však setkáváme s výraznou melodičností, ke které přispívá pravidelnost meter, ale i rýmů, častá opakování, anafory, epanastrofy či refrény.

Kritické ohlasy na sbírku se nám nepodařilo dohledat, Hiršal však vzpomíná, že: „Kritikou – pokud ještě existovala, protože literární časopisy už byly zakázány a novinové kulturní rubriky zkráceny – byla přijata příznivě.“ (Hiršal 1991b: 110) Na záložce *Studeného nebe* je napsáno, že tato Hiršalova sbírka: „je již dokladem jeho básnické zralosti, ukazující růst nové básnické osobnosti. V odvratu od pojmání poesie jako hry s bezobsažnými lesklými metaforami, v úsilí o vnitřní čistotu a pravdivost, v upřímnosti básnické výpovědi se rýsuje Hiršalův profil básníka s osobitým cítěním rozporu mezi lživým, marným, hmotným světem a „světelnou láskou“, nenacházející v tomto příliš drsném světě spočinutí.“

V roce 1944 také vychází Hiršalova první kniha veršů pro děti, nazvaná *Do práce nám slunce svítí*, k níž dal podnět Kamil Bednář, aby si ke svému zaměstnání lesního manipulanta něco navíc přivydělal. Jak již napovídá podtitul *Dětské verše o dříví*, čerpala z Hiršalovy tehdejší pracovní zkušenosti. Obsahem knížky bylo veršované převyprávění cesty dřeva od stromu v lese až k užívanému nábytku v domě. Tvorbě pro děti se bude Hiršal od tohoto okamžiku intenzivně věnovat až do konce šedesátých let, tedy následující čtvrt století.

Díky vidině přivýdělků se Hiršal pokusí i o svůj první překlad, je jím italský básník Giosuè Carducci: „Za války jsem zkusil přeložit asi dvě básně Carducciho, klasiku. Lidovky tenkrát tiskly každý den báseň, byly za to peníze – a já jsem ty prachy potřeboval.“ (Jan Burian – Jitka Kulhánková 2006: 224) Avšak ke

skutečnému překladatelskému řemeslu ho přivede až setkání s poezií Christiana Morgensterna.

III. Poválečné období

(1945–1948)

Zlom v Hiršalově životě nastává v květnu 1945, kdy odchází ze zaměstnání lesního manipulanta v Dražičkách u Tábora a vydává se do centra kulturního dění a vysněného místa svého raného mládí, do Prahy. Láká ho tam nejen možnost každodenního styku s básníky a ostatními umělci, ale navíc i větší šance publikovat další své verše. Zpočátku přespával na různých místech, delší dobu pobývá v malém pokoji v bytě u Anděla, kde sídlila komuna lidí přicházejících převážně z koncentračních táborů. Tady se setkal se svou budoucí ženou Anitou Premmslerovou, k níž se koncem června nastěhoval do bytu na Vinohradech.

Ve svých necelých pětadvaceti letech získává v Praze místo, po kterém toužil již dávno před maturitou. Stává se redaktorem v deníku *Svobodné slovo*, nepůsobí tam však dlouho. Po odmítnutí vstoupit do Československé strany národně socialistické odtud po pouhých dvou měsících odchází.

Místo toho nastupuje na místo nakladatelského redaktora v Orbisu, které mu nabídl František Halas. Redigoval tam (poté, co se jí zřekl František Hrubín) nově vzniklou edici malých sešitků s odbojnou a válečnou literaturou určenou mládeži s názvem *Bojovníci*. Čtenářům se tato edice snažila představit příklady národního uvědomění a odvahy. Hiršal se výběrem autorů zaměřil na psychologické aspekty války a hrdinský činy. Avšak pro malý zájem čtenářů a nepříliš vysokou úroveň titulů byla edice nedlouho po svém vzniku zrušena.

V roce 1945 mu vychází již druhá knížka pro děti *Vzdušné zámky* v nakladatelství A. Doležala. V Orbisu vychází pro děti leporelo *Snídaně v lese* roku 1948, které vyjde následujícího roku v druhém vydání. Dokonce mu zde vydají roku 1949 v pozměněném vydání jeho první dětskou knížku *Do práce nám slunce svítí*.

Básnická skladba *Matky*, napsaná v lednu a únoru roku 1945 a téhož roku později i vydaná u Václava Petra, reagovala na lidické události, respektive byla inspirovaná tragédií lidických žen. A snad právě díky tomu se celá skladba nese ve značně patetickém tónu: „Poslední pohled v obraz zkázy, / poslední krutý vzlyk. / A pak se srdce náhle zmrazí, / jak střela z oceli.“ (Hiršal 1945: 28) Báseň je doprovázena pěti kresbami

Arnošta Paderlíka, které daly první impuls k jejímu vzniku. Hiršal ke krátké skladbě sám podotýká: „Má dosud nejslabší věc.“ (Hiršal 1991b: 117)

V roce 1946 se oženil s Anitou Premšlerovou a 1. října téhož roku nastoupil na vojenskou službu ve Vršovicích v Praze, vyřazen byl jako desátník aspirant 1. března roku 1947. O několik dní později, přesněji 6. března 1947, se mu narodila dcera Kristina.

Po vojenské službě se vrátil na své místo v Orbisu, kde nově vznikla redakce dětské literatury, vycházející pod názvem Um. Hiršalovi připadlo mimo jiné i vymýšlení nových sloganů pro redakci.

V jednotlivých číslech periodika *Korálky*, které redigoval s Ludmilou Kolářovou v letech 1948–1949 v rámci Umu, Hiršalovi vyšlo i několik samostatných básní pro děti.

Na verše vznikající v letech 1944–1947 uzavřel Hiršal smlouvu začátkem května roku 1947. Vyšly však ve sbírce *Úzké cesty* v Petrově nakladatelství jako 17. svazek opět v edici Kamila Bednáře Lyrika až začátkem března roku 1948. „Svou formou byly tradiční, až asketicky strohé a obřázkové se v nich i reminiscence na válečné prožitky.“ (Hiršal 1991b: 180) Odeznívaly tu tedy ještě zkušenosti z války, které se výrazně projeví v předchozí básnické skladbě *Matky* (1945). Válečné téma a jeho motivika se objevuje převážně v III. oddíle sbírky, jsou to básně jako např. *Střelnice*, *Noc v kasárnách* či *Jiný pochod*: „Životy kalné jako mraky, / co nad hlavou se prolínají. / Mží na lidi i na baráky. / Vojáci jdou a nezpívají.“ (Hiršal 1948: 50) Najdeme tu však také milostně laděnou lyriku.

Celou sbírku provází zasmušilé obrazy plné smutku a beznaděje: „Dny šedivé, dny sivých stesků, / v nichž bije srdce syrové. / A noci temné, bez záblesku.“ (Tamtéž: 12) Pozadí obvykle tvoří „sychravé krajiny“, které jsou provázeny motivy bláta, šera a kalem. Opět se tu setkáváme s rozvíjenou tematikou vody, „špinavé vody“ (deště, řeky apod.), která je pojímána jako něco negativního (báseň *Děšť*). Nadále tu zůstává motiv tmy, jasu a snu a s úzkostí se pojící motivy zimy a mrazu:

Je zima. Mráz. Má zmrzlá fantasie
šedavým mrakům divné tvary dává:
Ruka či noha, z které krev se lije.
Tvář nebo růže? Maso opadává.

(Tamtéž: 54)

Pocity a impresie jsou mnohdy vyjádřeny širokým barevným spektrem jako v básni
Z venkova:

I naše slova, slabě zruřovělá,
do toho šera lehce krvácela.
Zanechávala na dně ssedlý žal.

Rozsvícen světlem pokoj čekal nás.
Syrová mlha okna zacláněla.
Slova jak nebe promodrala zase
a jako nebe potmavěla.

(Tamtéž: 64)

Místy Hiršal spadává do sentimentální až patetické polohy (báseň Za mrtvým přítelem věnovaná Gustavovi Schorschovi, který musel nastoupit do terezínského transportu): „A potom, náhle, cítil jsem, jak láme / nesmírná lítost spící srdce mé. / Že se už spolu nikdy neshledáme, / že spolu nikdy neusedneme.“ (Tamtéž: 41) Ve sbírce nechybí ani obratně zachycené obrazy: „do ztichlých očí zlaté jehly vráží“ (Tamtéž: 18) či „do zelené srsti zplihlých trav.“ (Tamtéž: 24)

Sbírkou *Úzké cesty* končí další Hiršalovo tvůrčí období, které bylo ve znamení melodické, převážně milostné či reflexivní lyriky, ovlivněné hlavně halasovskou a ortenovskou inspirací, a započíná se pozvolna tvorba nová, která se veřejně projeví až v roce 1965, kdy vyjde sbírka *Soukromá galerie*. Tento odklon od dosavadní tvorby tíhne spíše k experimentu blízkému tvorbě Jiřího Koláře. Hiršal na to vzpomíná následovně: „Sentimentálně tesklivá poetika Úzkých cest však zvolna odeznívala. Zkusil jsem psát jinak. Expresivněji. Inspirací už nebylo vlastní nitro, ale vnější dravý svět.“ (Hiršal 1991b: 211)

IV. Padesátá léta – ve znamení tvorby pro děti a překladu (1948–1959)

Konec čtyřicátých let a zvláště padesátá léta nejsou Hiršalově tvůrčí činnosti politicko-ideologicky příliš nakloněna. V podobné situaci se ocitlo ostatně i mnoho dalších literátů, ať už básníků, spisovatelů či literárních vědců a kritiků. Proto se začíná výrazněji orientovat na tvorbu pro dětského čtenáře, ke konci padesátých let k tomu hojně přibývají také překlady. V poezii pro děti se zařadí k uznávaným autorům, po bok například Františka Hrubína či Františka Halase, jejichž veršů pro malé čtenáře si Hiršal velmi cenil. Jeho vlastní básnická tvorba zatím putuje pouze „do šuplíku“ a čeká na příhodnější politické podmínky.

1. Seznámení s Jiřím Kolářem a období strávené v brněnské Zbrojovce (1948–1949)

Rok 1948 se na celých sedmnáct let stává posledním rokem, v kterém Hiršalovi ještě mohla vyjít vlastní básnická sbírka. K dobové situaci poznamenává: „– společnost zvláštní. Umělci, kteří tvoří: spisovatelé píší, malíři malují, skladatel komponuje – a nikde nic. Na veřejnosti se o jejich tvorbě nemluví. Pěstují si ji pro sebe a pro pár přátel.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 87)

Také je to ovšem rok, kdy se osobně seznamuje na Konferenci mladých spisovatelů, která se konala pod patronací Syndikátu českých spisovatelů mezi 13. a 17. březnem na dobříšském zámku, s Jiřím Kolářem, hlavním básnickým představitelem Skupiny 42, jež se toho roku již rozpadá. I díky tomuto nově vznikajícímu přátelství se Hiršal začíná opět zajímat o avantgardní umění, které obdivoval ve svých literárních začátcích. Hned po sjezdu se s Kolářem znovu setkává a navazují spolu hlubší přátelství, které přetrvalo navzdory několika rozmíškám a jejich zcela odlišným povahám po celý život. Nedlouho poté se setkává s dalším představitelem Skupiny 42, tentokrát s výtvarníkem Kamilem Lhotákem, kterého si Hiršal vážil nejen jako přítele, ale také jako nadaného umělce. Ještě před bližším poznáním Koláře a Lhotáka se Hiršal

seznamuje s idolem svého mládí, Egonem Hostovským, s kterým navázal přátelství díky Bohuslavu Březovskému.

Zvrat v Hiršalově kariéře způsobí pobyt v brněnské Zbrojovce, kam je 20. června 1949 na měsíc povinně poslán Svazem čs. spisovatelů na tzv. komandýrovku. Hiršal zde měl získat potřebný materiál k vytvoření knížky pro deseti až čtrnáctiletou mládež o výrobě traktorů, jak se stávalo v tomto mezičase zvykem. Nakonec však po událostech, které následovaly, knížka vůbec nevznikla. Při odjezdu ze Zbrojovky totiž Hiršal vyprávěl svému známému ve vlaku své dojmy ze zmíněného pobytu: „Rozpovídal jsem se a opravdu jsem nemluvil jako kandidát strany.“ (Hiršal 1991b: 285) Rozhovor vyslechl i jeho spolucestující Erich Lauer (toho času vedoucí Gottwaldových knihoven), který neváhal na Svaz poslat udání. Nato je Hiršal za znevažování ze Svazu čs. spisovatelů vyloučen a z Orbisu vyhozen. Aby si spravil reputaci a přitom se vyhnul nutnosti napsat veřejnou sebekritiku, volí raději dobrovolný odchod na brigádu do továrny. Stává se tak na osm měsíců (přesněji do srpna roku 1950) pomocným dělníkem oddělení mechaniky pobočky ČKD, výroby Vinohrady, bývalé továrny na výrobu elektromotorů Duda.

Je to také doba, kdy se přestává stýkat se skupinou svých přátel, která se vyhranila koncem čtyřicátých let a scházela se nejen u „Kolářova stolu“ v pražské Slavii, ale „i v soukromí jednotlivých bytů: u Bednářů, u Urbánků, u Kolářů, v ateliéru Kamila Lhotáka či Václava Bartovského nebo u Honzy Rychlíka. Někdy i u nás.“ (Hiršal 1991b: 304) Čím dál častěji tu dochází k názorovým střetům. Postupně ze skupiny dobrovolně odchází Bohuslav Březovský a Kamil Bednář. Hiršal odešel poté, co se nepohodl s Kolářem. Jeho odluka trvala několik měsíců, ovšem s jednotlivými účastníky skupiny se i nadále přátelsky stýkal. Posléze se společných večerů přestal účastnit i Josef Schwarz, Kamil Lhoták a Jan Rychlík. A právě ti spolu s Josefem Hiršalem vytvořili novou společnost, ke které ještě přibyl Jan Lukas, Pavel Skalla a Ladislav Fikar spolu s manželkami.

2. Setkání s Morgensternem – předznamenání příští Hiršalovy překladatelské činnosti

(1950)

Rok 1950 je pro Hiršala důležitý především proto, že mu Kolář, který se zabýval spíše překlady amerických básníků, přinesl k přeložení „nepřeložitelné“ hříčky jednoho z klasiků nonsensové poezie, německého básníka Christiana Morgensterna. Zpětně ve svých vzpomínkách Hiršal rekonstruoval Kolářovu nabídku takto: „Já tohle nepřeložím, protože neumím rýmovat, zkus toho Morgensterna přeložit ty! Nikdy mu za to nepřestanu být dost vděčný.“ (Hiršal 1991b: 297)

A právě tato událost byla v životě Hiršala jedna z klíčových, předurčila další jeho směřování. V této době, kdy publikovat nesmí a podle vlastních slov ani nechce, se pouští do první verze překladu *Šibeničních písní*. Ta vzniká již v průběhu roku 1951 v Hiršalových volných chvílích v nakladatelství Brázda.

Hiršal komentuje počátek práce na překladech následovně: „První báseň, kterou jsem přeložil, bylo Koleno. Protože mi to šlo, udělala jsem celé Galgenlieder – a Morgenstern mi zůstal. Obrovsky mě to bavilo, takže jsem na vlastní tvorbu poněkud pozapomínal. Jednak proto, že mě překládání uchvátilo, jednak nebyly publikační možnosti. Víte, že se v padesátých letech tiskly jenom služební věci, to byly ty strašlivý režimový rýmovačky, a to se mi psát nechtělo.“ (Jan Burian – Jitka Kulhánková 2006: 224)

Než však *Šibeniční písně* vyjdou, bude na nich Hiršal pracovat dalších šest let (na knižní vydání si budou muset počkat dokonce o dva roky déle), nakonec vzniknou tři verze překladu. Morgensternem jako takovým se však bude Hiršal zabývat minimálně dalších patnáct let.

Šibeniční písně vyšly jako sedmá Morgensternova sbírka roku 1905 s příznačným Nietzscheho motem: „V pravém muži je skryto dítě. Chce si hrát“. Navíc se dá říci, že tato Morgensternova tvorba měla vliv na vývoj nonsensové a zejména experimentální poezie. V tomto směru Morgenstern ovlivnil v šedesátých letech především Vídeňskou skupinu umělců, jejímž hlavním představitelem byl Hans Carl Artmann, k jehož překladům se Hiršal také v pozdějších letech dostane. S touto skupinou byl v úzkém

kontaktu rovněž Ernst Jandl, s Morgensternem velmi často spojován. Jmenovat můžeme ještě Němce Ericha Kästnera. Všechny tři zmíněné autory Hiršal překládal a se všemi se dokonce osobně znal a přátelil, stejně jako s většinou svých cizojazyčných současníků, jejichž tvorbu překládal.

V Hiršalově přebásnění se *Šibeniční písně* zařadí k nejvíce oceňovaným českým překladům vůbec, a to i přesto, že to nebude překlad první. Před ním se o to pokusil např. E. A. Sudek, B. Mathesius, J. Hořejší, V. Holan, E. Bondy a další. Nikdy se však nejednalo o tak ucelený překlad (s ohledem na později přeložené výbory z dalších Morgensternových sbírek), jaký se podaří právě Josefu Hiršalovi.

3. Působení v Našem vojsku a setkání s Bohumilou Grögerovou (1950–1954)

Po odchodu z pobočky ČKD roku 1950 získává Hiršal místo propagačního textaře v nakladatelství Brázda. Po Novém roce 1951 se z propagačního textaře stává tiskovým redaktorem. Ovšem i z tohoto nakladatelství (v tomto případě však raději dobrovolně) po změně nadřízených a plánovaném přeorganizování odchází, a to v květnu roku 1952.

Nakladatelství Brázdu vyměnil za nakladatelství Naše vojsko, kam nastoupil rovněž jako propagační redaktor. Je to jeho již sedmé zaměstnání za posledních pár let. Co je však mnohem důležitější, seznamuje se tam s Bohumilou Grögerovou³, která v Našem vojsku pracuje od roku 1951 jako cizojazyčná dokumentaristka. V té době je již vdova s dvěma dětmi – dcerami.

Josef Hiršal toto setkání řadí k jednomu z jeho nejosudovějších, čímž jistě také bylo. Navzdory počáteční opatrnosti, nedůvěře a odlišnému prostředí, které je obklopovalo, k sobě našli oba cestu.

Především Bohumila Grögerová nebyla zpočátku svým novým kolegou příliš nadšená. Na první dojem o Hiršalovi vzpomíná takto: „– modré oči za silnými skly brýlí, pravidelný bělostný chrup v pohublé snědé tváři. Tuberák? Neurotik? Vášnivec?

³ Bohumila Grögerová, (* 7. srpna 1921, Praha), je česká básnířka, prozaička, překladatelka, autorka rozhlasových her a knih pro děti. Je autorkou souboru experimentálních próz *Meandry* (1996) a dvojice memoárově laděných publikací *Branka z pantů* (1998) a *Čas mezi tehdy a teď* (2004). Cenu Magnesia Litera získala v kategorii poezie a kniha roku v roce 2009 za básnickou sbírku *Rukopis*.

Flamendr? Podle jména básník, jehož knížky jsem někdy dřív zahlédla v knihkupectvích, ale nikdy nečetla, podle chování frajer a nové koště dobře mete. Prostě nový kolega, a to tady znamená dobře si dávat pozor na jazyk a předstírat práci, zkrátka otrava –“ (Grögerová – Hiršal 2007: 10)

Naproti tomu Hiršal pocituje ke Grögerové hned od začátku jistou náklonnost, vnímá ji jako jediného blízkého člověka v redakci Našeho vojska. Dosvědčuje to následující úryvek: „– ačkoliv její jméno Bohunka mi svým „unka“ vybavuje žabu, zdá se mi tu jedinou spřízněnou duší. [...] – inteligentní? Snad. Sečtělá? Zdá se dost. A přece poněkud uťáplá, jednou nohou, jedním okem, jednou půlí hlavy stále v soukromí. Přesto se zdá, že by stálo za to dát jí vdechnout čoudu z básnických cigaret, dát jí ochutnat vína z bohémské sklenice. [...] Na mne se však dívá jak na švába ve sklenici. Říkám jí Bohunko, ona mně Hiršále. Nevím o ní víc, než že má dvě dcerky. A že bydlí v Břevnově. Přesto mne zajímá. Je jediná, z koho snad si časem mohu udělat spojení. Aspoň do té míry, že se jí nemusím bát.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 15-16)

Pochyby Grögerové o Hiršalovi přetrvávají však poněkud déle: „– protáhnout flámy? To má být rada? Zní to jako pitomý vtíp, ani smát se tomu nedá, spíš mne to uráží; kavárny vinárny, bary – to je jeho svět; já miluju procházky, tenis, hory; cigarety, kafe, víno – to je jeho; já ráda mléko, ovoce, zeleninu; alkohol mi nechutná; vysedávání a debaty v rauši, anekdoty – to je pro mne ztráta času; já potřebuju pohyb a fyzickou práci; mně dělá radost učit se, chodit na přednášky, do knihoven; nemáme prostě společného naprosto nic, ani tu četbu...“ (Grögerová – Hiršal 2007: 21)

Začátkem roku 1953, poté co spolu tráví čím dál více času, postupně Grögerová získává k Hiršalovi důvěru: „Hledí na mne přes brýle, okouzluje požadavky nezávislosti a svobody, šokuje svou křehkostí, mámi sty básní, které z paměti recituje, zaráží svou lehkostí. Euforizuje mne, sám v euforii. A tak se pozvolna cosi začíná hýbat, převalovat a kvasit –“ (Grögerová – Hiršal 2007: 52)

Přece jen však Grögerová přiznává v jednom z rozhovorů, že plně si ji Hiršal získává až poté, co odmítl na školení nakladatelství Naše vojsko přečíst referát o zločinnosti T. G. Masaryka.

Na podzim roku 1953 uvede Hiršal Grögerovou do společnosti Kamila Lhotáka, Jana Rychlíka, malíře Václava Bartovského. Obvyklá setkání doplňuje Ladislav Fikar,

Jan Lukas a Josef Schwarz. Právě pro pobavení společnosti „Kolářova stolu“ ve Slavii, vzniká Hiršalův lyrický cyklus *Párkař. Básnické nápodoby*. Humorné literární imitace stylů českých básníků od K. H. Máchy po V. Holana, které jsou věnované přímo Jiřímu Kolářovi. Jako bibliofilii tento soubor vytiskne vlastním nákladem až v roce 1991 Jiří Sušanka, pak sbírku vydají v Mladé frontě (1997), po více jak deseti letech také v nakladatelství Dokořán (2008).

Hiršal navíc Grögerové nejen recituje z paměti „stovky básní“, tedy úryvky z Nezvala, Holana, Jesenina, Hory či Ortena, ale začíná jí nosit i poezii a prózu. V roce 1954 ji půjčuje sbírku povídek Franze Kafky *Ein Landarzt*. Grögerová však nezůstává jen u čtení, pociťuje nutnost jednotlivé povídky přeložit. Překlady pak čte nejen Hiršal, ale také celá řada jeho přátel spolu s dalšími knihami, které se touto cestou šířily. A tak se přes počáteční nedůvěru a pochyby, převážně přes literaturu, rodí pouto, které přetrvá po celý život.

S Jiřím Kolářem se Grögerová osobně seznamuje roku 1954. Za jakou osobnost byl považován a jaký respekt vzbuzoval, je patrné i z několika poznámek Grögerové: „– dnes konečně jsem ho poznala osobně. Obdivovaného i obávaného Koláře, kladenského avantgardního básníka. [...] A vstoupil nenápadný pán v brýlích, snad úředník, snad účetní. Huhlavě pozdravil: – Rukulíbám, milostpaní –, k tobě prohodil cosi o zajíci [...] Tak tohle že je on? A začínají se mi před ním třást kolena. Později, když už mne bereš s sebou do Slavie ke stolu, kam mimo Koláře a tebe chodívá Kamil Lhoták, Emanuel Franta, Vladimír Fuka, pan Čebiš a Jan Vladislav, si pozvolna začínám zvykat na jeho sopečnou činnost, zaujatost, vášnivou nesmlouvavost, současně však i na jeho osobitý způsob mluvy a starodávného kavalírství. Táhnou se za ním nejrůznější lidi; jeho přátelé o něm říkají, že pro jeho podnětnost a inspirativnost. Mně se před ním nepřestávají třást kolena –, (Grögerová – Hiršal 2007: 79) Tento pocit u Grögerové přetrvává i po několika letech od jejich seznámení.

V druhé polovině roku 1954 Hiršal dokončil druhou verzi překladu Morgensternových *Šibeničních písní*. Ovšem ani s touto verzí překladů není zcela spokojený, a proto ji dává k posouzení Grögerové, která mu díky své velmi dobré znalosti němčiny znovu doslovně originály překládá.

Tak postupně v dalších letech vzniká třetí, definitivní verze *Šibeničních písní* a je třeba zdůraznit, že se nad ní započíná jejich úzká a letitá tvůrčí spolupráce, tedy Josefa Hiršala a Bohumily Grögerové.

V předmluvě k vydání knihy *Morgenstern v Čechách* (1996) se Hiršal po letech přiznává a vyznává: „Překládat Morgensterna není však tvůrčí čin. Je to výzva! Výzva k utkání s básníkem nikoli harmonizátorem, nýbrž pokušitelem. Překládat Morgensterna je nadmíru svůdné. Je to droga: příliv euforie a vyčerpání.“

4. Působení v Československém spisovateli a doba politického uvolnění (1954–1958)

Do Nového vojska je přijat nový vedoucí František Swidzinský, kterým je Hiršal znechucen do té míry, že si opět hledá zaměstnání nové. Pomůže mu Ladislav Fikar z nakladatelství Československého spisovatele. Přijat je v listopadu roku 1954 jako propagační textař ke Kamilu Bednářovi, který tu již zastává stejné místo.

Rok 1954 je také rokem, kdy mu konečně může, po šestileté pauze, vyjít další kniha, a sice dětské leporelo *Šťastně dojed', dlouhý vláčku!* Další dětská knížka se jmenuje *Jana jde do školky*. Hiršal ji napsal své dceři Kristině, knížka vychází hned následující rok (1955). Obě ilustroval Kamil Lhoták.

V roce 1955 se Hiršal díky Kolářovi seznamuje s Hrabalovými rukopisnými prózami, z nichž je doslova nadšený. Dokonce Hrabalovy prózy ukazuje šéfredaktorovi Československého spisovatele Ladislavovi Fikarovi, jehož mínění bylo ovšem značně odlišné od toho Hiršalova. „Když mi je vracel, držel rukopis za cípek a prohlásil: – Nic moc. Kousičky života, viděný naturalisticky. Naprosto přeexponovaný –“ (Grögerová – Hiršal 2007: 125)

Nedlouho poté Hiršal osobně poznává i samotného Bohumila Hrabala. S Kolářem ho pak často navštěvují v jeho bytě v Libni. Po bližším seznámení, ještě roku 1955, mu Hrabal zapůjčuje ke srovnání přeložené básně z Morgensterna, jejichž soubor pořídil Egon Bondy. Své překlady Hiršal konfrontuje také s Emanuelem Fryntou, který se rovněž v této době o některé překlady z Morgensterna pokoušel.

Po úspěšném vydání několika knížek pro děti přichází od redaktora Státního nakladatelství dětské knihy (SNDK) v roce 1956 nabídka, aby spolu s Jiřím Kolářem převyprávěli pro děti *Barona Prášila a Kocourkov*. Grögerová k nim má připravovat materiály a napsat doslovy. *Kocourkov* humorně zpracovává starou německou předlohu, tiskem vyjde roku 1959.

Baron Prášil s rozsáhlým podtitulem (O strachu i udatenství, o přízni i protivenství, o lovu i cestování, o boji i hodování, o přízni i protivenství, o lovu i cestování, o boji i hodování, řada příhod, jimiž strašil nebojácné) je adaptací příběhů G. A. Bürgera. Vydání se dočkala až takřka deset let po dokončení rukopisu (1965). Devadesáti barevnými ilustracemi ji doplnil, stejně jako předchozí *Kocourkov*, Cyril Bouda.

V dubnu se koná druhý sjezd Svazu čs. spisovatelů. Hiršal, po vyškrtnutí z jeho řad (1949), se může účastnit jen díky Ladislavu Fikarovi jako zaměstnanec nakladatelství. Obsah kritického projevu poměrů Františka Hrubína, který sklidil bouřlivý potlesk a uznání účastníků, znal již předem: „Byli jsme Kolář, Fikar a já u Franty pár dní před sjezdem, když si jej koncipoval.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 135)

Následné politické uvolnění umožní Hiršalovi vydání překladu *Šibeničních písní*. Roku 1956 totiž dokončil třetí verzi, jež se stala verzí definitivní. V období této oblevy se v nakladatelstvích na programech objevují dříve nemyslitelné tituly, a tak se na seznam dostává i Hiršalův *Morgenstern*. *Šibeniční písně* Hiršal prosadil přes Kamila Bednáře, který je ukázal šéfredaktorovi Státního nakladatelství krásné knihy a literatury (SNKLHU) Janu Řezáčovi. Tomu se líbily.

Hiršalovi je tak přislíbeno otištění ukázek z *Šibeničních písní* nejprve v revue *Světové literatury* a celé vydání později v knižnici Světová četba (obé vydávalo SNKLHU). Potřebné formality vyřizuje s Josefem Škvoreckým, toho času vedoucím redaktorem *Světové literatury*. Hiršal si dokonce vymíní, aby místo tradičního „přeložil Josef Hiršal“, mohlo být uvedeno „cosi neobvyklého: „Česky J. H., neboť jde spíše o parafráze.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 142) Výbor ze *Šibeničních písní* opravdu ve *Světové literatury* vychází, v pátém čísle (1956).

Pro její šesté číslo Josef Škvorecký Hiršalovi nabízí k přeložení *Třináct měsíců* od Ericha Kästnera. Hiršal rád přijímá, podstročnický mu připravuje Bohumila Grögerová.

K další spolupráci mu Josef Škvorecký spolu s Lubomírem Dorůžkou navrhuje, aby se podílel na překladech americké lidové poezie pro připravovanou antologii. Když se o tom Hiršal zmiňuje ve Slavii, Jan Vladislav mu přenechává navíc ještě svou část překladů. Také u těchto překladů Hiršalovi pomáhá s přípravou a materiály Grögerová.

V roce 1956 se začíná realizovat i projekt na vytvoření sborníku poezie a prózy dosud nepublikovaných básníků a spisovatelů. Hiršal s Jiřím Kolářem tento sborník plánovali vydat již po svém bližším seznámení na dobříšské konferenci mladých spisovatelů v době, kdy se spolu stýkali takřka denně. „Poetiku antologie charakterizuje programově i na protest proti současným literárním poměrům název *Život je všude*. Aby měla větší váhu, přispějeme do ní několika dosud neuveřejněnými texty Kolář i já. Protože není naděje na knižní vydání, dodá každý z autorů svůj příspěvek ve strojopise tolikrát, aby se po jednom exempláři dostalo na každého z nich. Doufáme, že časem vytvoříme podobných sborníků několik –“ (Grögerová – Hiršal 2007: 158–159)

Almanach *Život je všude* vyšel ve strojopisné podobě, knižního vydání se dočkal až roku 2005. Název získal podle literárního večera zorganizovaného Václavem Havlem v brněnském Domě umění na jaře 1955, kde se představili autoři, kterým bylo znemožněno publikovat svou tvorbu. Objevily se v něm také Hiršalovy ukázky z později publikované sbírky *Soukromá galerie* a Kolářovy básně, které vyšly ve výboru *Vršovický Ezop* (1966).

14. května 1957 uspořádali Hiršal s Grögerovou večer Christiana Morgensterna v Umělecké besedě, který sklidil velký úspěch. *Šibeniční písně* si tak ještě před svým knižním vydáním získaly řadu příznivců. Nadšený byl také Josef Čermák, který prosadil 26. listopadu v Rudém koutku SNKLHU jeho opakování pod názvem Básnický podvečer Šibeničních písní Christiana Morgensterna.

A také především díky tomuto úspěšnému překladu *Šibeničních písní* je Hiršal pozván, aby přednášel na školení v Rabyni o překládání v Kruhu překladatelů při Svazu spisovatelů, přestože členem Svazu není.

Členství ve Svazu čs. spisovatelů bude Hiršalovi obnoveno (vyškrtnut byl po výše zmíněné afěře 9. 11. 1949) až v prosinci roku 1963, zároveň bude v té době přijat jako člen překladatelské sekce a jmenován vedoucím německého kroužku při překladatelské sekci Svazu čs. spisovatelů.

Od roku 1957 se počet nabídek na překlady začíná Hiršalovi navyšovat. Jiří Kolář přichází s návrhem na přeložení básní Edgara Allana Poea. Konkrétně to mělo být třicet jedna básní, tedy ty, které sice již přeložil a vydal Jaroslav Vrchlický pod názvem *Havran a jiné básně* v roce 1890, ale naopak nebyly přeložené Vítězslavem Nezvalem v jeho výboru z Poa *Básně* z roku 1928. Vše má vyjít jako výbor z díla E. A. Poea, který bude nazván *Zrádné srdce*.

Hiršal v *Letu let* k tomu poznamenává: „Proto vytvořit nové překlady, adekvátní originálu, a udržet básníkovu magii s použitím současné češtiny, vyhnout se deformacím a parnasismům, je úkol značně obtížný. S tvou pomocí jsem se však do toho pustil.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 185) Příští rok jsou překlady hotové, a tak roku 1959 může výbor, který bude obsahovat i zmíněné Nezvalovy překlady, vyjít v *Našem vojsku*.

Rok 1958 se opět nese ve znamení Morgensterna. Po několikaleté usilovné práci vychází v únoru překlad sbírky *Šibeničních písní* v SNKLHU, která Hiršalovi získává zasloužený věhlas. Sbíрка, která vyšla v 13 tisícovém nákladu, slavila úspěch nejen u kritiků, ale i u široké veřejnosti, v několika dnech byla rozebrána.

Například v *Literárních novinách* (č. 41/1958, 11. 10., s. 4) byla zveřejněna recenze nazvaná *V kouzelné říši fantazie* od Eduarda Goldstückera. „Převést takového básnění z jedné řeči do druhé je úkol zdánlivě nemožný. S pouhým překládáním, tj. řazením významových ekvivalentů jednotlivých slov zde daleko nedojdeš. Každý autorův nápad je nutno doslova přebásnit v duchu rodné řeči, ponořit se do jejích hlubin a s velkou trpělivostí hledat kongeniálně vtipný účín v jejich nepřeborných fondech. Josefu Hiršalovi se to podařilo v míře hodné obdivu. Jeho dílo lásky a vytrvalosti je záslužný čin ve službách jazyka i ve službách čtenářské obce, jíž přináší chvíli blaživého smíchu.“

Tím však práce na Morgensternovi pro Hiršala nekončí. Ke konci roku začíná pracovat na dalším jeho díle, tentokrát je to sbírka *Palmstöm*. A stranou nezůstává ani Morgensternova tvorba pro děti. Několik překladů dětských básní vychází ve *Zlatém máji*. Celý výbor vyjde hned následující rok po *Šibeničních písních* s názvem *Všelijaká zvířata pro kluky a děvčata* (1959).

Dokončené je, opět ve spolupráci s Jiřím Kolářem, humorné převyprávění příběhů z německých lidových textů o Enšpíglovi s kresbami Kamila Lhotáka, který vyjde o čtyři

roky později pod názvem *Enšpígl* (1962) v SNDK. Pro úspěch je v témže nakladatelství připraveno jeho druhé vydání (1968) a později vychází vydání třetí (1992).

V roce 1959 Hiršalovi poprvé nabídne redaktorka z SNKLHU Irena Wenigova, aby překládal z jazyka, který neovládá. Jedná se o cyklus básní napsaný v kajkavském nářečí od jugoslávského básníka a prozaika Miroslava Krleži, přesněji o jeho *Balady Petrici Kerempuha*. Hiršal po krátkém váhání, ač srbochorvatštinu neovládá, přijímá. A především díky své jazykové obratnosti, schopnosti „přivcítit se“ danému básníkovi a zachytit hlavní smysl té které básně, slaví se svými překlady úspěch u široké škály básníků odlišných jazyků i poetik.

Po celostátní konferenci svazu spisovatelů, jehož hlavním představitelem byl Ladislav Štoll (striktně byly odmítnuty názory z II. sjezdu čs. spisovatelů), následovala vlna prověrek. Represe však již nejsou tak kruté jako tomu bylo po Únoru – postupně se podařilo znovu získat kontakty se světovou kulturou, důkazem může být i vydávání časopisu *Světová kultura* či právě Hiršalův překlad *Šibeničnických písní*.

Hiršala se nastalá situace dotkla v jiné oblasti. Do nakladatelství Československého spisovatele v rámci tzv. reorganizace na místo dosavadního ředitele Ladislava Fikara nastupuje Jan Pilař. Odejít proto musí také Jan Grossman, Kamil Bednář, Vítězslav Kocourek a Josef Hiršal. Jeho pracovní poměr je ke 30. červnu roku 1959 zrušen.

Pro dokreslení situace přikládáme úryvek z rozhovoru Hiršala s Janem Pilařem, jak ho Hiršal zrekonstruoval: „– Důvod? Vždyť ti to říkám, reorganizace. A pak, já sám, když jsem pročítal ty propagační materiály, který tu s Kamilem píšete, tak jsem v nich přece jen trochu poznal vaše názory... Sem teď přijdou jiný lidi. Ty, který nosej kůži a duši na trh. [...] Ale co teď mám dělat? Když je to reorganizace, tak snad mi máte najít a nabídnout jiný místo, ne? – Podívej, takhle to neber! Je to rozhodnutí a usnesení výboru Svazu a ten ti žádný místo hledat nebude. To si musíš najít sám. Nikdy ti nebude dělat potíže, abys ho dostal. – Nojo, ale jaký místo? – To je bohužel tvá věc. Rozhodně ne v žádném nakladatelství nebo redakci. To by nešlo.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 239)

Hiršal se tedy rozhodl zkusit uživit jako překladatel na volné noze. Naštěstí o nabídky na další překlady neměl nouzi. Například mezi ně patřil návrh z nakladatelství Světa sovětů na překlad dětských veršů básníka Lajba Kvitka, který byl napsán jidiš.

Díky podstročníkům však ani s tímto překladem neměl Hiršal problémy. Vyjde o tři roky později jako výbor *Od jara do jara* (1962).

Další spolupráci na překladu obsáhlého výboru poezie od Slovinců Otona Župančiče získává od významného slovenisty Otona Berkopce. Výbor básní vyšel po dvou letech pod názvem *Úsvity a bouře* (1962), podílel se na něm také J. Hora, P. Kopta, L. Kubišta, J. Urbánková a V. Závada.

Dokončený překlad *Palmströma* nabídl v Mladé frontě edici Květy poezie. Tehdejší redaktorka Jiřina Fleková jeho zařazení do plánů vydavatelství přislíbila, pokud ovšem nejdříve Hiršal přeloží výbor z poezie Heinricha Heina. Hiršal samozřejmě přijímá a definitivní verzi překladu Heina odevzdává roku 1961. Výbor pod názvem *Meč a plamen* vychází roku následujícího, a tak může nakonec vyjít také Morgensternova sbírka *Palmström*. A to jako 57. svazek v edici Květy poezie roku 1964 spolu se sbírkou *Palma Kunkel*.

Pro děti v tomto roce v SNDK, kromě již zmíněného *Kocourkova* (1959), který ostatně pro svůj úspěch a zejména povedené ilustrace Cyrila Boudy nakladatelství Artia vydává dokonce v němčině (pod názvem *Geschichten aus Schilda* roku 1961), vychází Hiršalovi prostorové leporelo *Co nám veze?* (1959). Doprovází ho ilustrace Evy Landrové.

Roku 1959 je Hiršalovi od režiséra Laterny magiky Alfréda Radoka nabídnuto místo v propagaci. Alfréd Radok, hlavním tvůrcem Laterny magiky také díky tomu, že se obklopoval talentovanými lidmi, se zasloužil o její věhlas i na Světové výstavě v Bruselu roku 1958. Ovšem Laterna magika patřila pod vedení Národního divadla a její ekonomický ředitel Vladislav Pietras byl proti tomu, aby Hiršal místo získal. Přes několikrát jednání a především přes schválení Hiršala uměleckým vedením Laterny magiky, do něhož patřili režisér Ján Roháč a Vladimír Svitáček a scénárista Miloš Forman, je Hiršal nakonec přece jen přijat na čtvrtinu úvazku. Nedlouho poté co Laterna magika přešla z experimentální scény Národního divadla pod Československý státní film jako experimentální studio je tento čtvrtinový úvazek rozšířen na celý, opět především zásluhou Alfréda Radoka. Propagaci tu Hiršal vedl tři roky, 1959–1961.

V. Šedesátá léta – návrat básníka Josefa Hiršala do literatury a experimentální poezie (1960–1969)

Přes určité dřívější rozchody a neshody se také počátkem šedesátých let stále schází společnost, s různými obměnami přítomných, ve Slavii pod patronací Koláře. „– naše společnost ve Slavii se přes Lhotákův rozchod s Kolářem značně konsolidovala: „Denně zde zasedal sám patron, většinou zahalen cizojazyčnými novinami (L'Humanité, Vorwärts, Drapeau rouge) nebo i tiskem tuzemským. Mlčí, jakoby zahloubán do četby, nicméně však bděle registruje, o čem se vede řeč, a občas nevlídně zasáhne: – Spadl jsi z višně! – nebo – Kdo ti to nakukal? – či pouhým: - Kecáš! – Usmívá se však pod vousy, vypravují-li se anekdoty, někdy se dokonce chechtá nahlas, odloží svízelnou lektýru a chválí vypravěče. Je tu pan Čebiš, malíři Karel Malich, Zdeněk Sýkora, tu a tam Richard Fremund a Vladimír Fuka [...] Občas přichází i Jan Vladislav [...]“ (Grögerová – Hiršal 2007: 297–298)

1. Spisovatelem a překladatelem ve svobodném povolání (1960–1963)

Jak jsme již předeslali, je to období, kdy se Hiršal (a také Grögerová) plně věnují překládání, ať už společně nebo každý zvlášť. Grögerová k tomu poznamenává: „– když jsme před osmi lety pouštěli džina z lahvice, neměli jsme ani nejmenší tušení, jakým kouzlem nám omámí a zamotá hlavy: Morgenstern, americká lidová poezie, E. A. Poe, Heine, Kästner, výběry z básnických děl pro Světovou literaturu, poezie klasická, poezie současná – démon překládání nás neopouští. Ovíví nás chapadly čím dál pevněji, a nepomůže-li nám sám osud, dočista nás pozře a stráví. Mé vlastní psaní se stalo už preludem a prelud je čím dál víc průsvitnější. Spolu jsem si však čím dál blíž a blíž. Společné chvíle i hodiny nad cizími a přece jakoby zdávna známými básněmi a texty, společná touha stvořit českou rovnomocninu cizojazyčných originálů, podat adekvátní složení všech, jejich fluid, barev, mocností a sil [...] Tvá je lingvistika, má je ekvilibristika.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 300)

Roku 1960 vyšla kniha pro děti, která převyprávěla bajky o Ezopovi. Nesla titul *O podivuhodném životě mudrce Ezopa, který rozuměl řeči ptáků, zvířat, hmyzu, rostlin i věcí*. Nápad na její vytvoření se formoval již od roku 1958. Po *Kocourkovu*, *Baronu Prášilovi* a *Enšpíglovi* je to s Kolářem již čtvrtá společná dětská knížka. Opět není vynechána ani Grögerová, která mimo jiné v doslovu⁴ píše: „Některé bajky jsou míněny jako kritika veřejných poměrů [...]. Ezop je charakterizován jako ten, jež „nechtěl nebo nemohl mluvit přímo.“

Poslední Hiršalova společná práce s Kolářem pro děti vyjde až v roce 1992 a bude jí knížka *Paleček krále Jiřího*.

Psaní pro děti pokračuje ještě téhož roku. S Grögerovou Hiršal dokončil a odevzdal, rovněž v SNDK, knížku pro děti, která navazovala na práce Karla Čapka, nazvanou *O podivné záhadě na poštovním úřadě*. Vyšla o dva roky později. Byla to jejich první společná knížka vůbec, která jim vyšla tiskem.

Úspěšně navázaná spolupráce s Otonem Berkopcem pokračuje, tentokrát jde o překlad 2819 veršů černoorského básníka Petara Petroviče Njogoše, který je ještě téhož roku dokončen. Jeho nejslavnější sbírka *Horský věnec* vychází roku 1963.

Odevzdán je také dokončený překlad amerických lidových písní. Antologie vyjde jako *Americká lidová poezie* (1961) s dobovými rytinami a povedenými ilustracemi Kamila Lhotáka. Na celém výboru se podílel mimo Hiršala např. J. Škvorecký, J. Rychlík, J. Hauková, J. Zábrana a mnoho dalších. Také ona zaznamenala úspěch.

Ke konci roku 1961 Hiršal již nehodlá tolerovat změnu podmínek v Laterně magie. Radok je propuštěn, napomohlo tomu jistě zejména to, že se netrefil do vkusu kulturní rady KSČ ztvárněním *Otvírání studánek* Miroslava Bureše a Bohuslava Martinů.

„Prohra, Radoku, prohra. Program je chmurnej, zmatenej a není náš. Tam měly bejt plovoucí vobrazy! Velký stavby komunismu, naše současnost, naše úspěchy, a ne ty Studánky. Co je z nich cejtit? Smutek, beznaděj. To nejni náš život!“ (Grögerová – Hiršal 2007: 278) Takto komentoval představení Václav Kopecký.

Z Laterny magiky odešla i většina režisérů, změna poměrů je velmi patrná. Hiršala tak nastalé okolnosti opět nutí opustit zaměstnání. Tentokrát si však nehledá jiné místo,

⁴ Hiršal, Josef – Kolář, Jiří: *O podivuhodném životě mudrce Ezopa*. Státní nakladatelství dětské knihy. Praha 1960. s. 113.

ale rozhodne se zkusit zůstat na volné noze. „Pruner je arogantní, nesnesitelný a zachází se mnou jako s onucí [...] Protože mám plno vlastní práce a tím záruku existenčního zajištění, protože na takové jednání nejsem zvyklý a protože mi můj šéf nestojí za konflikt, dal jsem výpověď a přecházím s novým rokem na volnou nohu –“ (Grögerová – Hiršal 2007: 332)

Počátkem roku 1962 je tedy Hiršal ve svobodném povolání. „... od 1. 1. 1962 mám v občance záznam: svobodný spisovatel. [...] Není to poprvé. Ponejprv se však ocitám v situaci, kdy mi má nezávislost nepůsobí existenční starost. Mám dost práce i nakladatelských smluv na překlady. A nadto mi překládání působí potěšení.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 334)

Pokračuje v překládání, tohoto roku dokončil ještě překlady *Dubrovnické renesanční poezie* s jazykovou pomocí Milady Nedvědové. Tato antologie chorvatských renesančních básníků 15. a 16. století vyjde roku 1964 v knižnici Světová četba v SNKLU.

Hotový je také výbor z Ericha Kästnera *Z malých dějin*, který vydá Mladá fronta roku 1953. Výbor neobsahuje tvorbu pro děti, kterou Erich Kästner především proslul, ale výběr z jeho čtyř lyrických sbírek básní.

Rovněž je přeložen výbor Hanse M. Enzensbergera *Zpěv z potopy*, jež vyjde roku následujícího (1963). Grögerová v tomto případě, i přestože se na překladu tradičně podílela, uvedená v knize není. Pro velký úspěch výboru bylo zažádáno druhé doplněné vydání, které vyšlo roku 1966 a obsahovala například Letní báseň, jež byla inspirována Enzenbergerovými návštěvami Prahy.

Další kniha, kterou Hiršal dokončil a odevzdal v SNKLHU, je rovněž překlad z němčiny, tentokrát však není vytvořena Hiršalovým součastníkem, ale lékařem a básníkem konce 18. století Karlem A. Kortumem. Proto je také obsah výboru zcela rozdílný od toho předešlého, *Jobsiáda* je komickohrdinská veršovaná skladba.

Opomíjena nezůstává ani tvorba pro děti. Vychází knížka, přesněji leporelo *Chvilku se dívej, chvilku si zpívej*, které je kromě tradičního doprovodu výtvarného doplněno i hudebně. Tento návrh již v roce 1959 vznikl z popudu Jana Rychlíka. Přestože se na její výtvarné stránce původně měl podílet Kamil Lhoták, jeho verze

nakladatelstvím nakonec přijata nebyla. SNDK schválilo pouze verše Hiršala a melodii Jana Rychlíka, místo Kamila Lhotáka zaujal Miloslav Troub.

2. Experimentální poezie

(1961–1969)

Významnou událostí se s odstupem let jeví písemná žádost Hiršala a Grögerové, kterou poslali do nakladatelství Suhrkamp, ve které chtěli zaslat sbírku Hanse Magnuse Enzensbergera *Landessprache* (1960). Grögerová se o úspěchu Enzensbergera a jeho sbírky dočetla v zahraničním tisku. S největší pravděpodobností právě tady začíná počátek zájmu o experimentální poezii, která se začínala v této době po světě zvolna šířit.

Také Hiršal objevil řadu experimentálních umělců, jako prvotní seznámení uvádí německý časopis vydávaný stuttgartskou univerzitou *Augenblick*, s jehož prvními několika čísly se obeznámil v srpnu roku 1961 při pravidelné návštěvě kavárny Slavie. Ten jako čtvrtletník s podtitulem *Zeitschrift für Tendenz und Experiment* vydává německý estetik Max Bense: „A přinášejí mnoho nového, pro nás dosud nevidaného a neslýchaného, lákavého tak, jak dosud nic, co nám padlo do ruky.“ (Let let 2, s. 48)

Kolem Maxe Benseho se utvořila tzv. stuttgartská skupiny, která se zabývala experimentální poezií. Ta vycházela z avantgardního umění, byla založena na racionálním a objektivním přístupu k jazyku, ale taktéž na hře. Vzhledem k možnosti širokého uchopení díla má mnoho podob, zahrnovala několik proudů. Pomocí různých metodických přístupů umožňuje čtenáři odkrývat netušené možnosti jazyka.

S přibývajícím literaturou, především ukázkami z cizojazyčných časopisů a také prostřednictvím mezinárodní knihovnické služby, kdy jsou Hiršal s Grögerovou nuceni vše, co je zajímavé (často celé sbírky), slovo od slova ručně v knihovně opisovat, jejich zájem o experimentální poezii roste. Začínají navazovat kontakty se zahraničními představiteli experimentálního umění a sami v této oblasti podnikat první tvůrčí pokusy. Hra se slovy, neuvěřitelné možnosti, které jazyk skýtá, je doslova uchvátí.

Navíc je experimentální poezie láká také z jiného důvodu. V dobovém kontextu je to způsob, jak poukázat na vyprázdňenost jazyka, grotesknost a absurditu projevující se v užívání klišé a frází ideologie, která jazyk zneužívá.

Grögerová to vysvětluje v jednom z rozhovorů: „Myslím si, že zrovna my jsme v 60. letech vystihli novou vlnu zájmu o hru, o experiment, který byl i celosvětovou reakcí na zplanění slov. Vynořila se potřeba zbavit řeč zneužitelné vaty, klišé a falše, kterou jsme zvláště my tady za komunismu vnímali jako něco urážlivého až nemorálního. Pociťovali jsme potřebu řeč nějakým způsobem očistit a vrátit se k pramenům původních významů slov, objevit nové možnosti řeči, což byl celosvětový trend, vedle kterého jsme my Češi měli ještě důvod etický... my jsme se snažili slovo hrou osamostatnit, aby promluvilo samo za sebe a vymanilo se z tenat jazykového režimu, určovaného prostřednictvím masmédií vládnoucí komunistickou stranou.“ (Kotyk 2008: 130–131)

Nejvíce přínosné se v tomto ohledu jeví teoretické studie profesora Benseho, které se pokoušejí oba společně překládat, např. *Základy statické (informační) estetiky* (1967). Hiršal navíc reprodukovat českému publiku studii *O poezii přirozené a umělé* (1966), ve které se snaží odlišit poezii „přirozenou“ a „umělou“. A úspěšně.

Přeložené články se začínají objevovat v českých časopisech, roku 1965 dokonce vychází v *Mladé frontě* celá básnická sbírka *Texty* Helmuta Heissenbüttela (všech 1200 výtisků bylo vyprodáno v den vydání) a o dva roky později v Odeonu Benseho eseje *Teorie textů* (1967), na které uzavřeli smlouvu již roku 1965.

Hiršal s Grögerovou se seznamují nejen s německými představiteli experimentu, jejich zájem pokrývá mnohem širší oblast. Jsou to zejména počiny Rakušanů Ernsta Jandla, Friederike Mayröckerové a Hanse Carla Artmanna, Francouze Henriho Chopina, ze zámořských skupin především brazilské uskupení Noigandres a americké hnutí Fluxus a samozřejmě mnoho dalších. S nimi jsou oba zmínění v každodenním kontaktu díky hojné korespondenci, která se rychle rozbujela. Na tehdejší dobu to byl počín neuvěřitelný, pomocí osobní korespondence udržují kontakty takřka s celým světem (od NSR, přes Itálii, Španělsko, Anglii, až po Brazílii a USA).

S hromadícími se kontakty a dostatkem teoretických prací získávají odvahu zkusit na tomto poli i tvorbu vlastní.

U Hiršala by se určité tendence daly vystopovat však již v padesátých letech, kdy vznikala sbírka *Soukromá galerie*: „– od chvíle, kdy jsme se pustili do nové verze překladu Morgensterna, mě nepřestával Kolář čas od času ponoukat: – Piš parafráze! Piš parafráze! – Jeho dobře míněný podnět zůstával však oslyšán. Dnes je najednou situace

jiná. Začíná se nám stýskat po vlastních kreacích. Augenblick nám dal poslední impuls. To, co nás oba pokouší, není však Poesie, ale Mimesis. Ty máš před sebou i za sebou volný prostor k letu. Pro mne to znamená spálit mosty k lyrické minulosti, pustit se Boha, chytit se vrby –“ (Grögerová – Hiršal 2007: 314–315)

Grögerová k tomu přidává: „A tak se poprvé pouštíme do společných textů. Některé vytváříme podle systematiky Maxe Benseho (gramatické, logické, stochastické texty a intertexty), u jiných vymýšlíme metody a postupy sami (vznik textu, přísloví, partitury, portréty, mikrogramy, koacerváty, syngamické texty a objektáže). Vlastně spíš vynalézáme, než básníme.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 317)

V tomto čase (1960–1962) tak vznikají první příspěvky experimentální poezie, později shrnuté do knihy *JOB–BOJ* (1968). Ta může být považována se svými různými experimentálními metodami i za jakousi příručku experimentálních technik.

Následně přichází řada pozvánek na semináře a vědecké setkání, ale rovněž na výstavy a především žádosti o příspěvky do nejrůznějších časopisů či sborníků. V rozmezí let 1964–1977 se zúčastnili sedmnácti výstav vizuální poezie, které se konaly po celém světě.

První mezinárodní výstava, na kterou přispěli svou tvorbou, se koná v rozmezí listopadu a prosince roku 1964 v Anglii, v Cambridgi pod názvem *The First International Exhibition of Concrete and Kinetic Poetry*. Výstava byla organizovaná anglickým kritikem Mikem Weawerem, zastoupení byli autoři z Brazílie, Japonska, Francie, Německa, Holandska atd.

V květnu roku 1965 je zahájena Benseho výstava *Konkrete Poesie International* ve Stuttgartu, jež rovněž reprezentuje texty Hiršala a Grögerové. V období od 22. října do 27. listopadu roku 1965 je pořádána výstava Institutu pro současné umění v Londýně *Between Poetry and Painting*, která opět představila také Hiršala s Grögerovou. Účast prostřednictvím svých textů přislíbili i na výstavě konané v Mexico City, která byla zahájena 24. března roku 1966.

Pozvánky na účast na těchto mezinárodních výstavách vizuální poezie se v krátkém časovém horizontu kupí. Přichází dokonce v takovém množství, že jsou Hiršal s Grögerovou nuceni kvůli pracím na překladech, přednáškách, sbornících a vlastních textech, některé z nich odmítat.

S hromadícími se materiály týkajícími se konkrétního umění vzniká myšlenka na jejich uspořádání do výboru. A tak roku 1967 pod názvem *Slovo, písmo, akce, hlas. K estetice kultury technického věku* vychází sborník teoretických statí. Téhož roku jim vyjde i mezinárodní antologie *Experimentální poezie*. Jsou v ní zastoupeny ukázky z děl více jak stovky autorů z více než dvaceti zemí světa, mezi umělci nechybí např. Umberto Eco, Abraham A. Moles či Henry Chopin. České tvůrce zastupuje patnáct jmen, mimo jiné Jiří Kolář, Běla Kolářová, Josef Honys, Vladimír Burda, Ladislav Novák, Ladislav Nebeský či Milan Nápravník.

Obdobná jména, s některými novými, obsahuje i navazující, tentokrát ryze český sborník experimentální poezie, *Vrh kostek*. Rovněž tento sborník byl připraven koncem šedesátých let, na vydání si však musel počkat dalších 27 let, do roku 1993. Jen několik ukázek se objevilo v průběhu roku 1968 v měsíčníku severočeského kraje *Dialog*, jehož tehdejším šéfredaktorem byl Emil Juliš.

Koncem roku 1962, přesně 20. prosince, pořádá Hiršal s Grögerovou veřejnou přednášku v Klubu výtvarných umělců Mánes. Nese název O filosofii jazyka, statistické estetice a současném literárním experimentu a pokouší se poprvé uceleně představit experimentální poezii, její součástí jsou tedy teoretická východiska i ukázky.

Oba protagonisté to komentují: „Teoretický úvod, k němuž bylo použito mnoha studií, esejů, manifestů a statí A. Molese, M. Benseho, skupiny Noigandres, H. Heissenbüttela, R. Döhla, P. Garniera, autorů Vídeňské skupiny a jiných, se protáhl téměř na hodinu. Pak přišly promítané ukázky: konstelace, textpartitury, konkrece, permutace, realizace a variace, po nich čtené ukázky od Achleitnera, Benseho, Heissenbüttela, Artmanna a Rühma. Všech dohromady bylo dvaatřicet.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 373)

Přednáška sklidila nadšený ohlas. Na její úspěch navazují další rok přednáškou O poezii přirozené a umělé, která předchází téma doplňuje, pořádanou rovněž v Mánesu.

Ve *Virole* se v prosinci 1965 koná Hiršalův, Grögerové a Ladislava Nováka autorský večer věnovaný experimentálnímu umění.

22. února roku 1966 pořádají Hiršal spolu s Grögerovou, Jiřím Kolářem a Ladislavem Novákem v Památníku národního písemnictví na Strahově přednášku O nových druzích poezie. Náplní je opět auditivní a vizuální poezie, doplněná je názornými

ukázkami. Pořádána je v rámci cyklu literárních večerů s diskusemi pod názvem Literatura 66.

Pozvání přichází i na seminář Experiment v umění, který se konal 8. a 9. března na Štiříně pod záštitou Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí. Ve zkrácené formě přinesl 15. června referát O poezii přirozené a umělé, který tu přednesl, měsíčník *Impuls* (paradoxně založený Čs. ústředím knižní kultury po zániku *Knižní kultury*, na rozdíl od ní souhlasil s politickou patronací).

V rámci dalšího cyklu uměleckých večerů přispívají i na přednášku, které se koná tentokrát v Redutě. Pořádá je pražská Skupina nové hudby a všechny se soustředí právě na konkrétní hudbu a oblasti, které jsou jí ovlivněny. Hned na druhém večeru 27. února představují Hiršal s Grögerovou druhy experimentální poezie a také úryvky z chystané sbírky *JOB–BOJ*. Ukázky z ní vyšly již předešlého roku v druhém ročníku časopisu *Tvář*, kde se také objevil jejich článek Český básnický experiment.

Velký ohlas sklidil pořad věnovaný celosvětové experimentální poezii pod názvem Bestiárium (pojmenován podle básně Ernsta Jandla). Konal se v pražské Viole 1. dubna ve spolupráci s Vladimírem Justlem. V jeho rámci jsou představeny nové metody experimentálního umění, nejvýznamnější představitelé, použity jsou i nahrávky fónické poezie některých z nich. Osobně se pořadu zúčastnil i Henri Chopin, který do Prahy zavítal již 27. března. Ve zkrácené verzi bylo Bestiárium pro svůj úspěch odvysíláno i v rozhlase.

Nepochybně je zajímavé, v jakých souvislostech oba své usilování vidí: „– Naše Bestiárium vytvořilo tak vhodný protějšek k Monologům Samuela Becketta, Holanově Noci s Hamletem i Ovidiově Umění milovat, ve Viole rovněž právě uváděným –“ (Grögerová – Hiršal 2007: 642)

Právě toto je doba, kdy pro nedostatek času musí některé nabídky z ciziny pro přispění do časopisů, antologií či na výstavy odmítat.

V roce 1968 jsou oba zařazeni do antologie *Hispanic Art* pořádané Mary Ellen Solt z Bloomingtonu v Indianě roku 1968. V Paříži se účastní výstavy *Premier inventaire international de la poésie élémentaire* pořádané v galerii Denise Davy a organizované Julienem Blainem. Zúčastnilo se jí přes sto třicet umělců z dvaceti čtyř zemí, Češi jsou

zastoupeni kromě Hiršala a Grögerové ještě manžely Kolářovými, Procházkou, Novákem, Burdou, Honysem a Valochem.

K tomu všemu se ochotně shostili také role průvodců zahraničních představitelů experimentálního umění po Praze, které zahrnovalo, s ohledem na to, že netvořili uzavřenou skupinu, ale spíše volné seskupení otevřené i jiným uměleckým inspiracím, také seznámení s širokým okruhem jejich přátel nejen experimentálního zaměření.

Mezi prvními je to návštěva doktora H. M. Enzesbergera začátkem května roku 1963. Ten Prahu navštíví i příští rok. Následován je například Ernstem Jandlem. V červenci téhož roku je to návštěva francouzského představitele experimentu Pierra Garniera. V březnu roku 1964 Prahu navštěvují členové brazilské skupiny Noigandres Harolda de Compos a Julio Medaglia. Na základě jejich příletu je 12. března v Mánesu uspořádaná přednáška Experimentální poezie a hudba skupiny Noigandres ze Sao Paulo. Začátkem července roku 1965 do Prahy zavítá Chopin, poté Jandl a Mayröcková, s kterými se rychle spřátelili. V listopadu se ujímají role průvodců pro Heissenbüttelovi. Není divu, že Hiršal s Grögerovou jsou obecně považováni za organizátory konkrétní poezie u nás.

3. Soukromá galerie

(1963–1965)

Rok 1963. V Mladé frontě v edici Cesta je přijata Hiršalova již šestá, počítáme-li básnickou skladbu *Matky*, sbírka vlastní tvorby *Soukromá galerie*, kterou psal v průběhu let 1947–1954. Vydání se sbírka veršů a krátkých próz dočkala v již zmíněné edici spolu s Kolářovým výborem nazvaným *Očitý svědek* o dva roky později, v roce 1965 (druhé vydání v Čs. spisovateli v roce 1992, z kterého vycházím). Sbírka je věnovaná příteli Kamilu Lhotákovi.

Poměrně velké časové údobí vzniku sbírky se projevilo i na postupné proměně její kompozice a konečném názvu. Původní titul zněl *Veliká nemoc*, jeho přepracováním vznikl rukopis *Svět v obrazech* (podle J. A. Komenského), ke které napsal již roku 1954 stať Hiršalův přítel Eman Frynta. Sbírka se Fryntovi jevila jako přelomová pro Hiršalovu poetiku, což také byla. V roce 1957 Hiršal sbírku naposledy přejmenovává na *Soukromou galerii*, která jí již zůstane. Galerie znamená výstavní síň, vlastně celá sbírka je výstava –

soukromá. S tím souvisí také důraz na vizuální stránku, jak prozrazují názvy z malířské terminologie některých oddílů, nejvýrazněji se to projevilo u oddílů v první kapitole (Obrazy, Malé tempery, Mozaika, Tři oleje a šestiobraz atd.).

Soukromé galerie není sbírka v obvyklém smyslu, od běžně pojaté básnické sbírky jako nacházíme např. u Holana, Hrubína, Seiferta či Tomana se liší již svojí kompozicí. Podobný typ uspořádání se v české literatuře vyskytuje ojediněle, z tohoto hlediska mezi ostatními sbírkami zaujímá specifické místo. Podobnost skladebností, i přes odlišnou poetiku, můžeme najít snad jen v Nezvalově *Pantomimě* a některých dalších jeho sbírkách. Svojí komplikovanou kompozicí se o *Soukromé galerii* dá hovořit spíše jako o souboru, obsahující různé polohy a poetiky, které ukazují na experiment, jemuž se Hiršal od 60. let intenzivně věnoval teoreticky i prakticky.

Sám Hiršal přiznává, že některé básně vznikaly současně s básněmi zařazenými do sbírky *Studené nebe* (1944). Jistá návaznost na lyrickou tvorbu předchozích sbírek je patrná v úvodním oddíle Lyrických akvarelů a poté částečně také v závěrečných Skicích. Nad tímto tónem však v *Soukromé galerii* převládá experimentální ladění, verše a próza jsou v některých částech jen těžko od sebe rozeznatelné. V mnoha ohledech se tak stává sbírkou pro Hiršala klíčovou. Naplno se v ní projevila změna Hiršalovy poetiky směrem od niterné lyriky k zobrazení věčné skutečnosti. Stále se tu však setkáváme s motivy snu a reality, oba tyto póly se propojují i doplňují. Skutečnost je tu zobrazována jako záznam všedního dne, který je ztvárněn hovorovým jazykem, expresivitou a autentickými dialogy, jejichž obdobu můžeme najít rovněž v Kolářově tvorbě (autentická poezie) také ve 40. letech. Naproti tomu sen s sebou přináší pól absurdní, fantazijní spojený s tajemnem a pouťovou drastičností. Do toho jsou tu promítány vzpomínky (smrt otce), kýčovitě či banální scény, drsné zobrazení tragiky života spojené s jeho hrůzou (smrtí) přechází od absurdity až ke grotesce. Jako celek tak vzniká „krutá literární travestie v duchu černého humoru“. (Červenka 1965: 5)

Soukromá galerie je rozčleněna do čtyř větších kapitol: Obrazy, Nálady, Sny, Torzo – Kresby – Skici, které otevírá předzpěv Žebřík s pravidelným rýmem, jež se stává symbolem pro celou knihu. Již samotný název tohoto předzpěvu odkazuje k stoupání, objevování nového; čím vyš básník vystoupí, tím více vidí. Doklad najdeme zvláště v jeho druhé a poslední sloce:

A žebřík dál se k výšce přímí
a nohy dále stoupají.
Krajiny větru, mrazu, zimy
a touha po ráji.

Střemhlavý pád a probuzení
a nový žebřík začíná:
zvolna se v dálné mraky mění
pozemská krajina.

(Hiršal 1992: 7)

První kapitola *Obrazy* má šest oddílů o různém počtu básní. V Lyrických akvarelech najdeme číslované básně s volným veršem, převážně s přírodní tematikou, převládají Hiršalovy zážitky z mládí stráveného na venkově. A právě venkovanství je jedním z hlavních rysů, pomocí něhož je Hiršal odlišován od ostatních představitelů experimentálního umění vycházejících z městské kultury (např. J. Koláře, E. Juliše). Upozornil na něj Karel Milota, stejně tak jako na Hiršalův zájem o dětský věk. „[...] je Hiršal v *Galerii* (a později opět v memoárových dílech) uhranut věkem nedospělosti, plným nejasných nadějí a nejasných utrpení. Pubertálnost je jednou z důležitých kategorií poetiky *Galerie*, kategorií analyticky pronikavou, pojímanou s ironickým odstupem, ale zároveň jímavou: dospělý básník se dívá na dávného chlapce, aniž by jím v podstatě přestával být.“ (Milota doslov, s. 162)⁵

Následující oddíl *Malé tempory* obsahují tři básně s incipity lidových písní. Druhá báseň *Tancuj, tancuj – – –* je komponována především z útržků rozhovoru. V poslední básni *Zasviť mi ty slunko zlaté* se objevují v kontrastu s Hiršalovým vlastním textem Baudelairovy citáty z jeho dvou básní *Pracující kostlivec* a *Veselý mrtvý*.

– No, já už musím utíkat. Vodpoledne
sem zas zaběhnu.

⁵ viz také Milotův článek *Hiršal!* v *Literárních novinách*, 1990, č. 16, s. 4

A pak už křídlovka slunce – – zahřej
v prsou – – ťapkající drůbež pod okny.
Brána dokořán. Dokořán.
Ó, hluší červové, vy slepí druzi tmy,
veselý mrtvý sám bere se za vámi;
sem, epikurejci, vy milí syni tlení,
bez každé výčitky k mým troskám pojd'te blíž
a rcete, může-li být jaké utrpení
pro tělo bezduché a víc než mrtvé již?

(Tamtéž: 26)

Oddíl Mozaika se skládá ze dvou prozaických črt s hospodskou scenerií, jejíž součástí je expresivní vyjadřování. Doplněná je básní Neděle večer, kde se střídá text písně Nad Granadou slunce nezhasíná s útržky hovorů.

Tři oleje a šestiobraz jsou opět prozaické črty. Poslední rozsáhlejší próza Štědrovečerní hosté členěná do šesti částí, jak napovídá její podtitul Šestiobraz, je výrazná svojí tragikou, zobrazuje trojici nešťasných úmrtí.

Portrét na různých pozadích je prozaická črta s názvem Cesty prorokovy členěná do šesti částí, opět zachycuje scény z vesnické hospody? spíš seance na vesnici - jasnovidce

Poslední oddíl nese název Koláž z vlastních snímků. Zobrazuje zápisy syrové reality, až naturalistické popisy. Nejvíce jsou patrné v Hiršalových vzpomínkách na smrt otce: „Zemřel mi otec. Rakovinový nádor v místech, kde se stýká tlusté střevo s tenkým, metastázy v játrech a ledvinách. Operace byla zcela marná, pravděpodobně jen urychlila smrt. [...] Pod bradou měl podvázán šátek, oči zatlačeny, ruce zkříženy na prsou. Žlutohnědá, na kost vyhublá tvář, se zakymácela ze strany na stranu ořesem zavíraných dveří. Jen prošedivělé vlasy a vousy pod velkým, ostře trčícím nosem zůstaly beze změny. Oko mi nedalo jedinou slzu.“ (Tamtéž: 63) Tato reálná rovina je vystřídána fantaskní rovinou, snovými scénami, v kterých hlavní roli sehraává návrat zemřelého otce.

Druhá kapitola *Nálady* nemá žádné oddíly, proti předchozí je mnohem kratší, tvoří ji pouze 8 prozaických textů, které vedle zachycení přízemní, všední reality, jak již naznačuje samotný název kapitoly, obsahuje poetické pasáže s pestrou paletou nálad, vzpomínek a scén. Bohumil Doležal některé texty v této kapitole označuje za humoresky, které se podle něho stávají Hiršalovým typickým žánrem, jeho „nalezenou polohou“. Dodává však, že je to „humoreska zlá, ironická, zcizená do grotesknosti a ústící v absurditu a tragiku.“ (Doležal 1965: 37)

Sny, třetí kapitola, není rovněž rozčleněna na oddíly, tvoří ji 6 prozaických textů, přičemž poslední 2 jsou členěné do veršů. Jsou to záznamy Hiršalových snů. Např. *Vyspravený básník* je próza, v které figuruje přízrak P. B. Shelleyho: „Do polou těla, od hlavy do pasu z bílého mramoru, oči bez bělma a zřítelnic, stejné s očima soch Matyáše Brauna. Od pasu dolů byl pak Shelley z masa krve. I když tato skutečnost nešla zrakem nikterak ověřit, byla ve snu zcela jasná“ (Tamtéž: 89). Poslední číslo *Pád* se nachází na pomezí básně a prózy: „V hrůze procitání uvědomil jsem si jasně jen jednu věc: / ostatní páry v šeru tančily dál.“ (Tamtéž: 105)

Celý soubor uzavírá kapitola *Torzo – Kresby – Skici*, který je obdobně jako první kapitola rozsáhlejší a dále se ještě člení na čtyři oddíly o různém počtu básní. První oddíl, *Torzo*, obsahuje pouze báseň *Srdce* jedné skladby – útržky hovorů. Oddíl *Staré kresby* čítá 3 číslované básně, kromě první, která je nepravidelně rýmovaná, najdeme ve zbylých dvou rým obkročný. Oddíl *Dramatický triptych* obsahuje opět 3 číslované básně s obročným rýmem, dramatické – fantazijní (skřet). Závěrečný oddíl *Skici* je rozsáhlejší, tvoří ho 22 číslovaných básní psaných volným veršem, lyričtější nádech.

4. Redaktorem v Knižní kultuře (1963–1965)

Po necelém roce na volné noze, tedy v roce 1963, se na Hiršala obrací bývalý vedoucí *Našeho vojska* František Lukáš s nabídkou práce v literární redakci nově vznikajícího časopisu *Knižní kultura*. Hiršal nabídku přijímá, nastoupit do nové redakce má 1. září toho roku jako literární redaktor. Oficiální nástup je nakonec odsunut až na začátek listopadu. V redakci měsíčníku zůstane až do jejího zrušení v prosinci roku 1965

(spolu s měsíčníkem *Tvář*), tedy po celých 24 číslech, které vyšly. Jen pozici redaktora vymění za zástupce šéfredaktora.

Časopis *Knižní kultury* vychází od ledna 1964 v třítisícovém nákladu a podle slov Hiršala: „[...] následující dva roky, které jsem v Knižní kultuře strávil, pro mě byly nejmilejší zaměstnání v celém životě.“ (Hiršal 2000: 17.)

Časopis vydávalo Československé ústředí knižní kultury v nakladatelství Orbis v česko-slovenské verzi, resumé bylo dokonce v angličtině, němčině a francouzštině. Podtitul *Měsíčník pro knižní tvorbu, ediční činnost a otázky knižního trhu* odkazoval na původní zaměření časopisu, které mělo být určeno spíše knihkupcům a informovat o trhu. Jeho působení bylo však od počátku mnohem širší a více netradiční. Všiml si především periferních jevů literatury, jako byl jazz a moderní umění, experimentální literatura (samozřejmě zde působil značný Hiršalův vliv), zveřejňoval nezavedené autory (Antonína Brouska, Bohumila Hrabala či Ladislava Fukse) a informoval o zahraničním dění (např. glosy Jana Vladislava) a významných překladech. Od září roku 1965 do výtvarné redakce místo kunhistoričky Ludmily Vachtové přichází na Hiršalův návrh Jiří Kolář. Vysokou výtvarnou a grafickou úpravou byl časopis vyhlášený.

V roce 1964 se Hiršalovi dostává také oficiálního uznání, a to výroční cenou nakladatelství Mladá fronta za překlady H. Heina *Meč a plamen*, E. Kästnera *Z malých dějin* a H. M. Enzensbergera *Zpěv z potopy*. Dokonce získal výroční cenu i nakladatelství SNKLHU za přebásnění Krležových *Balad Petrici Kerempuha*.

Pro děti vyšla knížka *Co se slovy všechno poví* ve Státním nakladatelství dětské knihy, na které se opět podílela Grögerová. Tato útlá knížka pro děti odráží experimentální tendence, o které se oba v tomto období intenzivně zajímají. Přinesla celou řadu experimentálních metod, které se o čtyři roky později objeví ve své čisté podobě ve sbírce *JOB–BOJ*. Setkáme se tu také s komikou a vtípem vycházejícím z her se slovem a obratnou jazykovou vynalézavostí, které Hiršal dobře znal z překladů Morgensterna. Texty doplňují vhodně zvolené ilustrace a typografie Věry a Pavla Brázdových.

Trefně tuto dětskou knihu hodnotí Karel Milota: „Co se slovy všechno poví je velkolepý podvod na komunistických literárních biřicích: experimentální poezie tu vstupuje do čtenářského povědomí zadními vrátky, schovala se za jazykové hry dětí na

letním táboře, využila dobrých ilustrací a excelentní sazby ke kreacím, jež při vši zdánlivé nezávaznosti ukazují úžasný potenciál svobodné jazykové tvorby a – abychom tak řekli – rafinovaně infikují nevinné dětské mozečky bacilem modernismu. Sláva jim! Ani po čtvrtstoletí neztrácí tato chytrá a krásná knížka nic ze svého lesku, a už vůbec nemůže ztratit primát hodný Guinnessovy knihy rekordů: který národ se může pochlubit tím, že její první experimentální sbírka poválečné avantgardy vyšla v přestrojení za knížku pro děti?“ (Milota 1990: 4)

Roku 1965 vychází výbor z Morgensterna *Beránek měsíc* s výtvarným doprovodem švýcarského moderního malíře Paula Kleea. Je to výsledek usilovné společné práce, která trvala nejméně patnáct let. Soubor obsahuje čtyři nonsensové sbírky groteskní lyriky pod názvy *Šibeniční písně* (*Galgenlieder*, 1905), *Palmstöm* (1910), *Palma Kužel* (*Palma Kunkel*, 1916) a *Šlasi* (*Der Gingganz*, 1919). Díky Hiršalovi tak vzniká nejúplnější překlad Morgensternovy poezie u nás, který je ještě roku 1971 doplněn výběrem s titulem *Bim, bam, bum*. Její součástí je i gramofonová deska, na které Morgensternovy verše recituje Josef Červinka s Milošem Kopeckým.

Roku 1965 je Hiršal navíc jmenován Vladimírem Justlem do Umělecké rady literární vinárny Violy. Sám Hiršal to přičítá tomu, že se stal toho času redaktorem v Knižní kultuře.

5. Opětovně spisovatelem na volné noze (1966–1967)

Od roku 1966 je spisovatel a překladatel z povolání, přesně respektive od 15. června 1966, kdy dostal oficiálně výpověď od Čs. ústředí knižní kultury z pozice šéfredaktora *Knižní kultury* z důvodu jejího zániku.

V Odeonu Hiršalovi vychází výbor reflexivních básní jednoho z největších čínských básníků Tchao Jüan-minga *Návraty*. Hiršal na ní pracoval za pomoci sinoložky Marty Ryšavé přes dva roky (další dva roky čekal na vydání), do té doby byly přeloženy jen ukázky z tvorby Jüan-minga Bohumilem Mathesiem. O výbor byl opět zájem – rozebrán byl ve dvou dnech.

Vychází také knížka *Opus incertum*, tentokrát je to překlad výboru z poezie švédského básníka Gunnara Ekelöfa, na kterém Hiršal spolupracoval s Josefem

Vohryzkem. Spolupráce vznikla ve stejnou dobu, jako s Martou Ryšavou, roku 1963. S Vohryzkem se Hiršal zná již od doby své propagační činnosti v Čs. spisovateli, kdy byl Hiršal tiskovým redaktorem a Vohryzek redigoval svazky literárně-vědných edic.

Opět přinesli první český překlad tohoto moderního švédského básníka. V započaté jazykové spolupráci budou pokračovat. Druhým překladem ze švédštiny bude kniha *Muž bez cesty* (1967), jedná se o výběr z básnických sbírek *Muž bez cesty*, *Suity* a *Zimní oběť* od Erika Lindegrena.

Téhož roku ještě vyjde výběr jugoslávských básníků 20. století *Snímky krajiny poezie* (1966), na jehož překladech se podílel spolu s J. Hanzlíkem, L. Kubištou, L. Kunderou, J. Šotolou, J. Štroblovou.

Také v následujícím roce 1967 pokračuje Hiršal v překladech. Tentokrát přináší překlad z němčiny, kromě již zmíněné *Teorie textů* od Bense, vyšlé také tohoto roku a diametrálně odlišné – se jedná o přírodní lyriku Johannese Bobrowského *Znamení popela*, na které se podílela Grögerová. Je to výběr z básnických sbírek *Sarmatský čas* a *Proudy země stínů*.

S Antonínem Brouskem sestavil výběr světové moderní poezie 20. století *Postavit vejce po Kolumbovi*, který vyšel téhož roku v říjnu v SNDK v Klubu mladých čtenářů. Název nese podle verše z Halasovy básně *Útěcha* a obsahuje na 77 básníků z celého světa. Součástí jsou reprodukce moderních malířů Pabla Picassa, Paula Kleea, Hanse Arpa, Jana Zrzavého nebo třeba Františka Kupky. Získali za ni od Státního nakladatelství dětské knihy cenu za rok 1967.

VI. Pražské jaro (1968–1969)

V době obsazení Československa sovětskou armádou je Hiršal na symposiu, které se koná v rakouském Alpbachu. Tohoto roku se účastní hned několika zahraničních výstav, většina z nich se koná v Německu. Visuelle Poesie je pořádána jak v německém Karlsruhe, tak rakouském Alpbachu a Innsbrucku. Na symposiu v Hofu a na Visuelle Poesie v Karlsruhe navíc jako host spolu s Grögerovou přispívají četbou svých experimentálních textů.

Po nemalých útrapách konečně vychází, šest let po svém vzniku, v Čs. spisovateli sbírka experimentální poezie *JOB–BOJ* (1968). Ovšem je nekvalitně vytištěna, a navíc v malém nákladu a poměrně drahá. Nakonec se Hiršalovi podařilo vyjednat nápravu novým přetiskem, který je ve větším nákladu a levnější. Ukázky přineslo kromě české *Tváře* (1965) a *Výtvarného umění* (1966), a to mnohem dříve, také několik zahraničních publikací a výstav hned po dokončení celé sbírky, tedy od roku 1962. Její ukázky se tak staly známé dříve než u nás v Německu, Francii, Itálii, Velké Británii či Brazílii.

Titul sbírky symbolicky odkazuje nejen na postavu biblického Joba a jeho opaku boje, je to také hříčka složená z křestních jmen Hiršala a Grögerové (Josef – Bohumila – Bohumila – Josef). Sbírka může sloužit i jako úvod (příručka) do jednotlivých metod umělé poezie, byla spolu s tvorbou Jiřího Koláře a Ladislava Nováka jednou z prvních prací k tomuto tématu u nás. Obsahuje nejen řadu ukázek i ze zahraniční poezie, ale také zasvěcený doslov obou autorů.

Sbírka je rozdělena do dvanácti oddílů: Vznik textu, Gramatické texty, Logické texty, Stochastické texty, Syngamické texty, Intertexty atd.. Každý z oddílů představuje jinou metodu experimentální poezie, která je v doslovu obou autorů popsána.

Například v oddílu Příslloví:

komu se nelení tomu se zelení
kdo se směje naposled ten se směje nejlépe
komu se nelení ten se směje nejlépe
do se směje naposled tomu se zelení

komu se směje naposled tomu se směje nejlépe
kdo se nelení ten se zelení [...]

(Grögerová – Hiršal 1968: 100)

Hiršalovi a Grögerové ovšem nejde pouze o hru se slovy a absurdní humor. Ve zmíněném doslovu odmítají rovněž apollinairovsko-poetistickou inspiraci. „Zatímco tam je hlavním záměrem evokace lyricko-emocionální, byl náš záměr mnohem racionálnější, i když i pro nás byla žádoucí jistá „zábavnost“ výsledků.“ (Tamtéž: 130)

Ke vzniku sbírky ještě Grögerová dodává: „JOB–BOJ pro nás není v žádném případě jen hrou ani žádnou módní nebo konjunkturální kreací již také proto, že v době jeho vzniku byla pro nás tato „móda“ zcela neznámá a nepřístupná, a co se týče konjunktury, tu nebude mít tato sbírka textů nikdy. JOB–BOJ jsme psali jako reakci na období kultu osobnosti, hru jsme úmyslně postavili proti tehdejší vážné slavnosti, stejně jako vtíp proti prázdnotě a bezobsažnosti stalinské kultury.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 489)

Za výbor z básní moderního portugalského básníka Fernanda Pessoa *Heteronyma*, vydané téhož roku, a s přihlédnutím k ostatním básnickým překladům, získává Hiršal výroční cenu nakladatelství Odeon. Na překladech spolupracoval s Pavlou Lidmilovou, stejně jako ve všech dalších překladech z portugalského. Od Albatrosu získává nakladatelskou cenu za uspořádání a překlady antologie *Postavit vejce po Kolumbovi*.

Další přeloženou knihou H. Heissenbüttela je experimentální próza *Prohlášení nosorožce* s podtitulem 5. kniha textů, 3x13 víceméně povídek, vychází v nakladatelství Mladá fronta.

S Evou Strebingerovou, s jejíž pomocí bude překládat z rumunštiny, dokončil překlad sbírky meditativních Stănescových veršů pod titulem *Jedenáct elegií*, Odeon je vydá o rok později.

Další překladatelská výzva srovnatelná s náročností překladu Morgensterna přichází v podobě španělského barokního básníka Luise de Góngory. Jedná se o jeho básnickou skladbu *Samoty*, kterou Hiršalovi přinesl s podklady k překladu profesor Josef Forbelský. „Po dlouhém váhání, překonání obvyklých rozpaků i nedůvěry ve vlastní

schopnosti, tady zvlášť na místě, podnikl jsem první pokus.“ (Grögerová – Hiršal 2007: 960)

Bedřich Fučík hodnotí výsledný překlad následovně: „Hiršalův průnik do složitých a temných zauzlin Góngorovy imaginace, pro něž našel paralely a vazby v češtině dosud neznámé, lze pokládat za jeden z umělecky nejšťastnějších slovesných výbojů.“ (Fučík 1995: 199)

V letech 1968 a 1969 je Hiršal členem Klubu nezávislých spisovatelů, který kolem sebe soustředil na šedesát československých autorů, kteří se nehlásili ke komunistické straně. Cílem bylo prosazování demokratických hodnot. K jeho členům patřil také Bedřich Fučík, Václav Havel, Jan Vladislav nebo třeba Jan Kopta. Zakázáno bylo sdružení nedlouho po okupaci Československa.

VII. Sedmdesátá léta – zákaz publikační činnosti (1970–1979)

Již začátkem normalizace v 70. letech (a po celou dobu 80. let) je Hiršalovi, stejně jako mnoho jeho přátelům, znemožněna veškerá oficiální publikační činnost. Roku 1970 mu přijde na třináct zrušených smluv z nakladatelství (mezi jinými na W. Blaka, P. Albert-Birota či J. Ringelnatze), a navíc zákaz veškeré publikační činnosti. Jedinou možností bylo začít vydávat překlady světové klasiky pod jmény jazykových spolupracovníků a přátel, tzv. pokrývačů. Pod jejich jmény vychází Hiršalovy překlady až do roku 1990. Překladatel a básník Václav Daněk uvedl, že „Hiršal byl v té pitomé době asi pod 17 (!) jmény autorem někdy až téměř poloviny vysílacích časů literatury na stanici Vltava“. (Daněk 2010: 15)

Například ani v jednom překladu z italštiny není Hiršalovo jméno v sedmdesátých letech uvedeno. Obdobně chybí i u překladů z čínštiny, na nichž pracuje za pomoci Marty Ryšavé, s kterou navázal úspěšnou spolupráci již v šedesátých letech. Výčet jazyků a spisovatelů by mohl pokračovat.

Je to doba, kdy s Grögerovou pomalu opouští centrum experimentálního umění. Grögerová kolem roku 1968 nastalou situaci komentuje následovně. „– konkrétní poezii dnes dělá kdekdo. Akce stíhá akci, jedna publikace vychází za druhou, časopisy rostou jak houby po dešti a stejně tak rychle hynou, jedna výstava střídá druhou. Už hezky dlouho posíláme, uveřejňujeme a čteme vlastně starší texty – a to nás nebaví –, protože nové už nepíšeme. Nechali jsme toho v pravý čas, vývoj se konkrétní poezií nezastavil; už delší dobu pomýšlíme na novou syntézu, obohacenou prací se slovem a všemi vizuálními a fonetickými aspekty moderního literárního experimentu –“ (Grögerová – Hiršal 2007: 942) Naopak se začínají soustředit na záznam každodenních událostí a vzpomínek v podobě koláží.

Tyto autorské práce vychází v samizdatových edicích či exilových nakladatelstvích. Především vliv kolážové techniky Koláře představují tři prózy, které jsou reprezentovány v knize pod jednotným názvem *Trojcestí* (1991). Všechny spojuje volně plynoucí asociace, proplétající se mozaiky.

První je *Preludium*, které má podobu denního záznamu z února a března roku 1975. Je to směs útržků rozhovorů, výpisků z knih, dopisů, ale i zachycení okamžiků nálad a dojmů. Zde je ještě odlišena část psaná Grögerovou, pravá strana, a část psaná Hiršalem, levá strana. V následujících prózách se tento rozdíl stírá, je těžké, ba nemožné, rozeznat původce textu. Druhý text nese název *Mlýn*. Zachycuje prázdninový pobyt v mlýně v západních Čechách roku 1976. Poslední z trojice je *Kolotoč*, jež odráží měsíční návštěvu Paříže roku 1979.

Počátkem sedmdesátých let je také ve znamení stoupajícího zájmu o rozhlasové hry, a to v celé Evropě. Grögerová na výzvu německého rozhlasu napíše dvě hry a spolu s Hiršalem rozhlasovou hru *Lunovis anebo Měsíčku na nebi hlubokém*. Inspirována byla vztahem člověka k Měsíci, respektive četnými díly, v kterých se právě Měsíc objevuje (např. u K. H. Máchy, Ch. Morgensterna, A. Dvořáka), ale také přistáním člověka na Měsíci. Vznikla tak pestrá koláž, která byla odvysílána v Kolíně nad Rýnem roku 1972, v českém rozhlase se dočkala premiéry roku 1991.

Koncem prosince roku 1976 se Hiršal připojil k signatářům Charty 77. Byl mezi prvními 242 signatáři, kteří podepsali text: „Souhlasím s prohlášením Charty 77 z 1. 1. 1977“, uvedeným ještě na samostatných kartičkách. Kvůli tomu bude muset až do konce roku 1982 podstoupit několikrát nepříjemné výslechy státní policie. Roku 1986 však získal spolu s Bohumilou Grögerovou za *Let let* cenu Toma Stopparda, která byla založena právě Nadací Charty 77. Do roku 1989 se udělovala za původní dílo, které nemohlo být v Československu publikováno. Ještě rok před tím, roku 1988, je mu v Torontu udělena za knihu *Vínek vzpomínek* Cena Egona Hostovského. Ta se pro změnu udělovala za knihu vydanou v exilových nakladatelstvích v období 70. a 80. let.

VIII. Osmdesátá léta – období samizdatu a exilu (1980–1989)

Od konce osmdesátých let a v průběhu let devadesátých opět, převážně na výzvy svých přátel, přispívají s Grögerovou do zahraničních sbírek a na výstavy. Tentokrát mají jejich práce především výtvarný charakter, zahrnují lettristické obtisky, tisky na textil, koláže, obtisky. Tvorba končí převážně v Německu, ale i v italských městech – Soletu, Mantově, Turinu a Veroně, dostanou se až do galerie v Miami. Výstavy jsou pořádány také v České republice.

Roku 1989 vychází v samizdatu a exilu několik Hiršalových knih. V samizdatové edici Petlice, kterou roku 1972 založil Ludvík Vaculík, a v Krameriově expedici o šest let později založené Vladimírem Pistoriem. Z exilových nakladatelství je to Sixty-Eight Publisher v Torontu a v Londýně Rozmluvy. V obou samizdatových edicích vychází vzpomínková kniha *Víněk vzpomínek*, která zachycuje roky 1937-1952. Roku 1989 ji vydává i Alexander Tomský v londýnských Rozmluvách.

Další kniha, která byla poprvé distribuována v samizdatu a volně předchází memoárovému *Vínku vzpomínek*, je *Píseň mládí*. Ta vyšla již roku 1988 v exilovém nakladatelství v Torontu u Josefa Škvoreckého s Kolářovými kolážemi.

Tato experimentální vzpomínková kniha našla svoje místo i v zahraničí, kde vyšla v cizojazyčných překladech. Ve francouzském překladu pod názvem *Bohême bohême* v edici Albin Michel roku 1991. Hned dalšího roku, 1992, za ni získává cenu Laure Bataillon města Nantes. V Německu vyšel překlad pod titulem *Böhmische Boheme*, o něco později, roku 1997, v USA pod názvem *A Bohemian youth*. Úspěch si získala svojí nevšední a hravou kompozicí, která je založena na dvou krátkých vzpomínkách z dětství (První takt a Druhý takt s podtitulem V bodláčí Parnasu), jež jsou dále volně rozvíjeny pomocí poznámek, ke kterým se vážou další poznámky. Vznikl tak nevšedně vytvořený trojvrstvý text vázaný asociativní metodou.

Také jedna část *Trojcestí, Mlýn* vyšla v německém překladu *Die Mühle* ve Vídni v roce 1991. A samozřejmě i společná vzpomínková kniha, psaná již i s Grögerovou, *Let* s podtitulem *Pokus o rekapitulaci* se dočkala několika samizdatových vydání, roku 1994 vyšly v německém překladu v Grazu s titulem *Im Flug der Jahre*. S Grögerovou ji

psali od začátku sedmdesátých let do poloviny let osmdesátých. Rukopis měl přes 1500 stran. Rekonstruuje roky 1952–1968 a obsahuje kromě již zmíněných vzpomínek a reflexí na daná léta i nespočet ukázek z dobového tisku, korespondence obou autorů a umělecké tvorby.

Na jaře roku 1989 se Hiršal dočkává spolu s Grögerovou zahraničního ocenění z Rakouska, kde je mu udělena Velká rakouská státní cena za překlad rakouské literatury, kterou si můžou jet převzít přímo do Rakouska. Ze samotné návštěvy Vídně je nadšený, jen bohužel chybí domácí ohlasy. Trpce si postěžuje aspoň v dopise Kolářovým: „Z prchlých okamžiků zbývá pouhá vzpomínka. A kdyby nebylo pár fotografií, našeho interview v Die Presse a svědectví krajanů, kteří o události slyšeli zvenčí, byl by to jen mlžný, luzný sen. Jeho excelence nás sice ujistila, že bude zpráva ve všech novinách, leč bylo tam, bohužel, hovno. Nám to ale nikterak nevadí, vždyť všechna sláva je opravdu jen polní tráva. A my nejsme krávy a seno nežereme.“ (dopis z 8. 6. 1989, LitN, roč. 15, č. 5)

IX. Tvorba po roce 1989

(1989 – současnost)

Začátkem devadesátých let se většina zmiňovaných knih dočká oficiálního vydání na domácí půdě. Na veřejnosti se Hiršal prezentuje řadou autorských čtení, nadále se účastí výstav, ale také autogramiád a různých debat. Od roku 1994 zasedá v porotě, která udílí Cenu Jaroslava Seiferta, a to hned pětkrát po sobě, tedy do roku 1998. 28. října roku 1995 za překlad výboru poezie Johanna Christiana Güntera *Krvavý rubín* získává Státní cenu za překladatelské dílo, s přihlédnutím k celoživotní překladatelské činnosti, kterou uděluje Ministerstva kultury ČR.

Roku 1992 obdržel za *Píseň mládí* Cenu Jaroslava Seiferta. Hned následující rok získává spolu s Grögrovou Cenu Josefa Jungmanna, hlavní překladatelskou prémii, od Obce překladatelů za překlad výboru z poezie z H. C. Artmannova s titulem *Dracula, Dracula*. Stejná cena jim byla udělena i v roce 2000, tentokrát za překlad antologie experimentální poezie E. Jandla *Rozvrzaný mandl*.

Ve spolupráci s překladatelkou Pavlou Lidmilovou vzniká několik překladů z portugalštiny. Jednáse především o překlady nejvýznamnějšího portugalského básníka (vedle Luíse de Camõese, jehož výbor *Trýzeň a útěcha* v Hiršalově překladu vyšel již v roce 1974 (kde bohužel nebyl uveden), rozšířené vydání pak roku 1997) Fernanda Pessoa. Roku 1995 vychází výbor *Za noci našeho bytí* a nedokončená básnická skladba *Faust* o dva roky později (1997).

Ještě po svém sedmdesátém roce je ochoten pustit se do překladu veršů psaných v perštině (opět za pomoci jazykové spolupráce), jazyka, který dosud nepřekládal. A tak roku 1995 může vyjít výbor z díla významného íránského představitele D. B. Rúmiho *Masnavi*, které vyjde ještě jednou roku 2001

Irena Gerová natáčí roku 1996 o Hiršalovi dokumentární film v rámci televizního cyklu Genus, který přinesl 99 portrétů významných českých současníků, jež se proslavili i za hranicemi.

Od března do začátku června roku 1997 probíhá ve Strahovském klášteře Památníku národního písemnictví výstava experimentální poezie 60. let, českých, ale i zahraničních umělců, pod názvem *Báseň–Obraz–Gesta–Zvuk*. Součástí výstavy je také

katalog, který obsahuje i některé teoretické texty Hiršala, Grögerové a dalších autorů. Na výstavu navazuje výstava rozsáhlejší akce slovo pohyb prostor. experimenty v umění 60. let, kterou pořádá Galerie hlavního města Prahy na přelomu roku 1999 a 2000.

Roku 1998 vychází sbírka *Básně – třásně – rohynol*, které obsahuje hravou poezii plnou jazykových hříček a nadsázky, ale nese v sobě i určitou skepsi. Hlavním motivem je tu stáří a poezie, které Hiršal vtipně zpodobňuje v krátkých, oproštěných výpovědích čtyřiceti básních.

Roku 2001 získává od prezidenta Václava Havla Medaili Za zásluhy I. stupně za vynikající umělecké výsledky.

V březnu 1999 Hiršala srazila tramvaj, následkem toho stráví několik týdnů v intenzivní péči v nemocnici. Osudnou se mu stává v květnu 2003, kdy je jí opět sražen. Tentokrát však na následky poranění (tramvaj mu zlomila žebra, která tlačila na plíce, díky čemuž dostal zápal plic) 15. září, krátce před devátou hodinou večer, umírá v pražské nemocnici Na Bulovce. V nemocnici tak strávil poslední čtyři a půl měsíce svého života. Svě dílo však pokládal za uzavřené.

Grögerová ve své knize *Čas mezi tehdy a teď* vzpomíná, že po dokončení překladů Fernanda Pessoa ji Hiršal řekl: „To je můj poslední překlad. Už nebudu nic přidávat, doplňovat ani připodotýkat. – Copak má ruka ještě ví, co píše?“ (s. 107) Tento výbor poezie vyšel pod titulem *Opiárium a jiné básně Álvára de Campos* v nakladatelství Paseka roku 2003.

V roce 2005 vychází výbor z jeho rané tvorby a veršů z posledních let života *Začátky a konce*. Vedle sebe se tak ocitají verše lyrického ladění, vzniklých za Hiršalova mládí, s verši z posledních let, které jsou naopak spíše melancholickým rozjímáním na konci života. Myšlenka na takovéto uspořádání pochází ještě od samotného Josefa Hiršala. Souhlas k jeho vydání učinil ještě za svého života, editor Ivan Wernisch tak měl značně ulehčenou práci.

Z Hiršalovy poezie pro děti roku 2009 edičně připravil výbor *Hiršalův skicák* Radim Kopáč. Knížka je umně sestavená především v kombinaci s ilustracemi Petra Nikla, které poskytují dětskému čtenáři dostatečný prostor pro vlastní dotvoření.

B. Bibliografie díla Josefa Hiršala

I. Básnická a prozaická tvorba

1. Knížní vydání

Vědro stříbra. Praha, Václav Petr 1940. [poezie]

Noclehy s klekánicí. Praha, Václav Petr 1942. [poezie]

Studené nebe. Praha, Václav Petr 1944. [poezie]

Matky. Praha, Václav Petr 1945. [básnická skladba]

Úzké cesty. Praha, Václav Petr 1948. [poezie]

Soukromá galerie. Praha, Mladá fronta 1965.; 2. vydání – Praha, Československý spisovatel 1992. [poezie, próza]

JOB-BOJ. Praha, Československý spisovatel 1968. (s B. Grögerovou) [poezie]

Führ 5 für Vier. Stuttgart, Kurt Weidemann 1969. (s B. Grögerovou)

Intertexte. Kassel, Edition und Verlag Boczkowski 1970. (s B. Grögerovou)

Lunovis. Kolín nad Rýnem, 1971. (s B. Grögerovou, v Československém rozhlasu 1991). [rozhlasová hra]

Mlýn. Praha, Krameriova expedice 1981; 2. vydání – Praha, Edice Petlice 1985.

(německy pod názvem *Die Mühle*. Salzburg - Wien, Residenz Verlag 1991, přeložila S. Roth; s B. Grögerovou) [próza]

Kolotoč. Praha, Krameriova expedice 1983.; 2. vydání – Praha, Edice Petlice 1985. (s B. Grögerovou, 1991 in. *Trojcestí*. Praha, Mladá fronta.) [próza]

Píseň mládí. První takt. Praha srpen-září 1980, samizdat, strojopis. 2. vydání - Praha, Edice Petlice 1984; 3. vydání – Praha, Krameriova expedice 1984.

Píseň mládí. Druhý takt - *V bodláčí Parnasu*. Praha, Praha říjen – listopad 1980. 2. vydání - Edice Petlice 1986.; 3. vydání – Praha, Krameriova expedice 1996.

Píseň mládí. Praha, Krameriova expedice 1986.; 2. vydání - Toronto, Sixty-Eight Publishers 1986.; 3. vydání – Praha, Odeon 1991. (francouzsky s titulem *Bohême bohême*. Paris, Editions Albin Michel 1991; německy s titulem *Böhmische Boheme*. Salzburg; Wien, Residenz 1994; anglicky s titulem *A Bohemian youth*. Evanston, Northwestern University Press 1997.) [próza]

- Preludium*. Praha, Edice Petlice 1975; 2. vydání – Praha, Edice Petlice 1985. (s B. Grögerovou, 1991 in. *Trojcestí*. Praha, Mladá fronta.) [próza]
- Vínek vzpomínek*. Praha, Edice Petlice 1986.; Londýn, Rozmluvy 1989.; 3. vydání – Praha, Rozmluvy 1991. [próza]
- Vínek vzpomínek*. Díl 1. 1937-1945. Praha, Krameriova expedice 1987. [próza]
- Vínek vzpomínek*. Díl 2. 1945-1952. Praha, Krameriova expedice 1987. [próza]
- Let let*. Praha, Edice Petlice 1986.; 2. vydání – Praha, Edice Petlice 1988; 3. vydání - Praha, Torst 2007. (s B. Grögerovou, souborné a doplněné vydání) [vzpomínky]
- Let let 1952-1955*. Praha, Krameriova expedice 1987. (s B. Grögerovou) [vzpomínky]
- Let let III*. Praha, Edice Petlice 1988. (s B. Grögerovou) [vzpomínky]
- Let let 1956-1960*. Praha, Krameriova expedice 1988. (s B. Grögerovou) [vzpomínky]
- Let let 1961-1963*. Praha, Krameriova expedice 1988. (s B. Grögerovou) [vzpomínky]
- Let let 1965-1966*. Praha, Krameriova expedice 1990. (s B. Grögerovou) [vzpomínky]
- Trojcestí*. Praha, Mladá fronta 1991. (s B. Grögerovou, obsahuje: Preludium, Mlýn a Kolotoč, ilustrace J. Kolář) [próza, poezie]
- Párkař. Básnické nápodoby*. Praha, Jiří Sušanka 1991; 2. rozšířené vydání - Praha, Mladá fronta 1997; 3. vydání – Praha, Dokořán 2008. [poezie]
- Let let 1*. Praha, Rozmluvy 1993. (s B. Grögerovou) [vzpomínky]
- Let let 2*. Praha, Mladá fronta 1994. (s B. Grögerovou) [vzpomínky]
- Let let 3*. Praha, Mladá fronta 1994. (s B. Grögerovou) [vzpomínky]
- Let let. Im Flug der Jahre*. Graz – Wien, Literaturverlag Droschl 1994. (s B. Grögerovou, přeložila J. Posset) [vzpomínky]
- Auf der nämlichen Erde*. Stuttgart, Verlag in der Villa 1995. (s B. Grögerovou, přeložila R. Döhl)
- Ayni Gökyüzü*. Istanbul, Aci y Ayincilip 1997. (s B. Grögerovou, přeložil Y. Pazarkaya)
- Básně – trásně – rohypnol*. Praha - Příbram, Klokočí a Knihovna Jana Drdy 1998. [poezie]
- Začátky a konce*. Příbram, Knihovna Jana Drdy 2005. [výbor poezie]

Příspěvky ve sbornících a almanaších

Chvála slova. Ed. J. Kopecký, J. Šedivý a A. Vrbová. Praha, Melantrich 1940. (Sborník obsahuje básně, prózu a kritické studie mladých.)

Ohnice: sborník současné literatury. Díl I. a II. Ed. K. Bednář a J. Červinka. Praha, Václav Petr 1947.

Slyšet se navzájem: 60 hlasů o uměleckém přednesu. Ed. Vl. Justl. Praha, Orbis 1966. (příspěvek: Několik slov o fonické poezii, s. 228-231, s B. Grögerovou)

An Anthology of Concrete Poetry. New York, 1967.

Concrete Poetry. A World View. Bloomington, 1968.

Hispanic Art. Ed. Mary Ellen Solt. 1968. (antologie)

Solt, Mary Ellen, ed. *A World Look at Concrete Poetry*. Topical double issue. *Artes Hispanicas / Hispanic Arts* 1.3-4 (1968). Rpt. as M.E. Solt, ed. *Concrete Poetry: A World View*. Bloomington: Indiana University Press, 1970.

Die Hochzeit im Haus. Die literarischen Strömungen Tschechiens von 1968-89 mit Beiträgen zur Bildenden Kunst und Fotografie / aus dem Tschechischen von Dana Mestek ...[aj.]. P. Prouza, P. Bílek, A. Kliment, Landstrich. Eine Kulturzeitschrift, Österreich, Schärding. Passau : Stiftung Wörlen, [199-]

Spící zámek (12 pohádek ilustrovaných Cyrilem Boudou). Red. Stanovský Vladislav. Praha, Obelisk, 1971.

Pohledy 1. Ed. V. Havel. Praha, Petlice 1976; 2. vydání - Praha, Česká expedice 1980.

K 75. narozeninám Prof. Dr. Václava Černého. Ed. K. Pecka, A. Bělohoubek. [Sam. n.], 1980.

Básníci a samotáři. Ed. J. Brixli, O. Fibich. Strakonice [sam. n.], 1984.

Sborník k nedožitým pětadesátinám Vladimíra Janouška. Ed. Josef M. Kudlička. [Sam. n.], 1986.

Na střepch volnosti. Antologie umlčené české poezie. Ed. Z. Hrubý. Česká expedice 1987; 2. vydání – München : Obrys/Kontur, 1989; 3. vydání – Praha, Československý spisovatel 1991 (Ed. J. Hořec – Z. Hrubý byl pseudonym).

Hrabaliana: Sborník prací k 75. narozeninám Bohumila Hrabala. Praha, Prostor 1990. (samizdatově vyšlo 1989, příspěvek: Start Bohouše Hrabala v "letu let" (1955-1959), s. 57-62)

- Der Herrgott schuldet mir ein Mädchen. Tschechische Lyrik des 20. Jahrhunderts. L. Nezdařil, P. Demetz. Piper Verlag München 1994.
- Bonjour, Monsieur Kolář.* (U příležitosti osmdesátých narozenin Jiřího Koláře a otevření výstavy jeho díla ze sbírky Jana a Medy Mládkových), České muzeum výtvarných umění, Praha 1994.
- Báseň, obraz, gesto, zvuk. Experimentální poezie 60. let.* Praha, Památník národního písemnictví 1997. (katalog k výstavě)
- Mezi řádky = Entre les lignes: Jiřímu Pecharovi k 70. narozeninám.* Ed. H. Hanreich, M. Sedláčková, P. Stehlíková. Praha, Filosofia 1999. (příspěvek s B. Grögerovou, francouzsko-český sborník příspěvků)
- Pátý almanach Burianovy kulturní ozdravovny, aneb Na cestách, scestích a rozcestích.* Jan Burian. Praha, Galén 2001.
- Pegasovo poučení. Antologie české poezie 1945-2000.* Uspořádal P. A. Bílek, M. Huptych, J. Macháček, V. Pistorius. Praha, Paseka 2002.
- Nebe – peklo – ráj: tyglík české poezie pro děti 20. století.* Ed. P. Šrámek. V Praze, Albatros 2009.
- Báseň mého srdce (poezie jako výraz osobnosti: rukopisy, portréty, kréda současných českých básníků / [autoři medailónků Robert Candra et al.]* Brno, Host; Praha, Litterula 2005.
- Klenoty čínské literatury / Lucie Olivová, ed. ; [překlad a jazyková úprava Jan Beran et al.]* Praha, Portál 2006.
- Antologie české poezie.* [vybral a uspořádal kolektiv editorů ve složení Simona Martínková-Racková et al. ; předmluva Leszek Engelking]. Praha, Dybbuk 2007-2009.

Doslovy, předmluvy

- Kamil Lhoták: *Z dějin ponorky, torpéda a potápěcích strojů.* Praha, SNDK 1956. (doslov J. Hiršal)
- Siegfried J. Schmidt: *Člověk, stroj a báseň.* Liberec, Severočeské nakladatelství v Liberci 1969. (doslov J. Hiršal)
- Ota B. Kraus: *Země bez Boha.* Praha, Sefer 1992. (doslov J. Hiršal)
- Zdeněk Barborka: *Poeticko-politická konfabulace.* Plzeň, Bakalář 1992. (doslov J. Hiršal)

Václav Havel: *Antikódy*. Praha, Odeon 1993. (předmluva J. Hiršal)

Karel Marysko: *Podivuhodné příběhy*. Praha, Herrmann a synové 1993. (předmluva J. Hiršal Pokřiky vzlétaly k nebesům...)

Christian Morgenstern: *Morgenstern v Čechách*. Praha, Vida vida 1996. (předmluva J. Hiršal Pokušitel Christian)

Miroslav Koryčan: *Vláda slova*. Praha, Torst 2000. (doslov J. Hiršal Koryčan - hedonik – nomád)

Uspořádal a vydal

Postavit vejce po Kolumbovi. Praha, SNDK 1967. (výbor světové poezie 20. století, s A. Brouskem)

Slovo, písmo, akce, hlas. K estetice kultury technického věku. Praha, Československý spisovatel 1967. (výbor esejů, manifestů a uměleckých programů 2. poloviny 20. století, s B. Grögerovou);

Experimentální poezie. Praha, Odeon 1967. (antologie, s B. Grögerovou i doslov);

Vrh kostek. Česká experimentální poezie. Praha, Torst 1993. (s B. Grögerovou také napsali úvod a doslov, portréty autorů J. Kolářem)

Poslední setkání. Praha, nakladatelství Q 1991. (též přispěl článkem)

Život je všude. Praha, Litomyšl, Paseka 2005. (poprvé v samizdatu 1956 v Praze, s J. Kolářem, též přispěl)

2. Časopisecká vydání básnické tvorby, esejů a dalších textů

Hiršal, Josef: Báseň jeseň. *Literární noviny*. roč. 19/ 1940, č. 10, s. 220.

Hiršal Josef: Dvě básně Josefa Hiršala (Žebřík, Příběh). Kytice. *Měsíčník pro literaturu a umění*, Roč. 3, č. ?, 1948, s. 343-343.

O podivné záhadě na poštovním úřadě. *Nové knihy*. č. 19, s. 4, 1962. (Autorský komentář ke knize)

Hledání i konvence. *Literární noviny*. Roč. 11, č. 25, s. 4, 1962. (recenze) napsal Hiršal nebo jen o něm???

Hans Magnus Enzensberger: Vznik jedné básně. *Světová literatura*. Roč. 8, č. 3, s. 1-10. (přeložili J. Hiršal a B. Grögerová, připojena poznámka překladatelů a medailon)

Konkrétní poezie: Informativní přehled. *Dějiny a současnost*. Roč. 6, č. 4, s. 2-4. (s B. Grögerovou)

O vizuální poezii: Rozhovor s brazilským básníkem Haroldem de Campos. *Výtvarná práce*. Roč. 12, č. 8, s. 4. 1964. (přeložili a zpracovali J. Hiršal, B. Grögerová)

Poezie textů. *Plamen*. Roč. 6, č. 7, s. 72-79, 1964. (s B. Grögerovou článek)

Málo o velké revue. *Knižní kultura*. Roč. 1, č. 3, s. 96-97, 1964. (článek o významu časopisu ReD)

Vladimír Holan. Kulturně politický kalendář. Roč. 1965, s. 249-250, 1964. (medailon se stručnou bibliografií a literaturou o V. H.)

Český básnický experiment. *Tvář*. Roč. 2, č. 1, s. 4-5, 1965. (s B. Grögerovou článek)

Morgensterův humor a hra. *Krásná literatura*. (červenec-srpen), s. 24-25, 1965.(článek)

Heissenbüttel Helmut: hračka 1. *Výtvarná práce*, Roč. 13, č. 24-25, 1965/12/18, s. 10. (s Grögerovou)

Heissenbüttel Helmut: 13 vět pro malíře. *Výtvarná práce*, Roč. 13, č. 24-25, 1965/12/18, s. 11. (s Grögerovou)

Hiršal, Josef: O poezii přirozené a umělé. *Impuls*. Roč. 1, č. 6, s. 467-469, 1966. (studie)

Hiršal, Josef: Mallarméovy smysly, *Výtvarné umění*, Roč. 16, č. 1, 1966/01/31, s. 41-41.

Max Bense: Základy statistické (informační) estetiky. *Estetika*. Roč. 4, č. 1, s. 72-80, 1967. (překlad studie s B. Grögerovou)

Max Bense: Experimentální způsoby psaní. *Sešity pro mladou literaturu*. Roč. 2, č. 10, s. 15-16, 1967. (překlad studie s B. Grögerovou)

Benseho Teorie textů. *Nové knihy*. č. 45, s. 4., 1967. (Poznámka překladatele)

Nová poezie v současném Československu. *Acta scaenographica*. Roč. 7, č. 6, s. 101-103, 1967. (přehledový článek)

Heine, Heinrich: Hymnus (přeložil J. Hiršal). *Literární noviny*. Roč. 16/ 1967, č. 50, s. 8.

Ztížená možnost dorozumění? *Listy*. Roč. 1, č. 6, s. 11, 1968. (s J. Kaiserem, J. Steinerem, H. Schwab-Felischem, K. Šiktancem, J. Škvoreckým, A. Klimentem, J. Putíkem, J. Nesvadbou; účastníci o charakteru a výsledcích Setkání českých a slovenských spisovatelů se Skupinou 47)

Kurzíva nad sborníkem Experimentální poezie. *Nové knihy*. č. 6, s. 1, 1968. (Recenze)

Experimentální poezie. *Nové knihy*. č. 21, s. 6, 1968. (s B. Grögerovou článek o knize

JOB-BOJ)

Josef Honys... Dialog. Roč. 3, č. 5, s. 28, 1968. (Úvodní poznámka k ukázkám z tvorby J. H.)

Hiršal Josef: Projev na zahájení první výstavy Sešitů. *Sešity pro literaturu a diskusi*, Roč. 3, č. 23, 1968/09, s. 53-54.

Hiršal Josef: Za Josefem Honysem. *Sešity pro literaturu a diskusi*. Roč. 4, č. 33, s. 52-53, 1969. (Nekrolog básníka a výtvarníka)

Henri Chopin. *Světová literatura*. Roč. 14, č. 3, s. 118-119, 1969. (s B. Kolářovou, poznámka o tzv. fonické poezii k článku H. Chopina Proč jsem autorem sonorní a otevřené poezie (s. 119-120); na s. 121-127 otištěny ukázky z jeho tvorby přeložené B. Kolářovou a J. Hiršalem)

Grögerová Tauferová, Bohumila – Hiršal, Josef: Job:Boj. *Sešity pro literaturu a diskusi*, Roč. 4, č. 28, 1969/02, s. 54-54.

Schwitters Kurt: Narodil jsem se jako nemluvně (Velká živá anekdota). *Výtvarné umění*, Roč. 18, č. 8, 1969/01/31, s. 390-390. (s Grögerovou)

Hiršal, Josef: Cesta na sever. (Nostalgický záznam z pětadesátého.) *Listy*. Roč. 17, č. 3, 1987. s. 41-44.

Let let: Pokus o rekapitulaci. *Literární noviny*. Roč. 1, č. 1-9, vždy s. 16, 1990. (s B. Grögerovou, pásmo zkrácených ukázek z paměti)

Tanec gnómů. *Literární noviny*. Roč. 1, č. 20, s. 12, 1990. (recenze sbírky P. van Ostajena Tanec gnómů, přeložil Ivan Wernisch)

Café fatal. *Literární noviny*. Roč. 1, č. 12, s. 2, 1990. (vzpomínkový medailón na J. Koláře u příl. jeho opětového vstupu do kavárny Slávie)

Zemřel Jindřich Chalupecký. *Lidové noviny*. Roč. 3, č. 96, s. 4, 1990. (nekrolog, autoři J. Grossman a J. Hiršal, zde s přetištěním dopisu J. Ch. Hiršalovi z 14. 6. 1968)

Ivan Blatný: Dovolená u Charóna. *Proglas*. Roč. 1, č. 2, s. 77-87, 1990. (rozhovory a monology s J. Hiršalem, J. Haukovou, P. Kainarovou, J. M. Tomeškem, V. Fialou a J. Šmardou)

Řada básnických imitací... *Literární noviny*. Roč. 2, č. 13, s. 10, 1991. (poznámka k otištěnému výboru z básnických parafrází Párkař, inscenovaných na počátku 70. let v divadle Ateliér pod jménem herce: Bednář Jiří)

- Experiment v retrospektivě. *Iniciály*. Roč. 3, č. 26, s. 26-27, 1992. (s B. Grögerovou, zkrácená stať Český básnický experiment, TVÁŘ 1/1965; texty z 60. let otištěny na s. 27-33)
- Kolokvium. *Literární noviny*. Roč. 3, č. 41, s. 11, 1992. (spolu s M. Nekulou, T. Kafkou, M. Jacobsenovou, I. Vyskočilem, soubor příspěvků hodnotících zářijové literární setkání Praha - Berlín, pořádaném Literárním kolokviem v Berlíně-Wannsee)
- Potěšilo. *Mladá fronta Dnes*. Roč. 3, č. 245, příl. Víkend, s. 7, 1992. (glosa o vydávaných knihách a autorech)
- Hiršal, Josef: Sběratelství po italsku. *Literární noviny*. Roč. 3/ 1992, č. 24, s. 11.
- Orten, Pilinszky - básníci úzkosti. *Světová literatura*. Roč. 37, č. 5, s. 20-21, 1992. (poznámka srovnávající J. Ortena s maďarským básníkem Pilinszky Janos; u překladů z tvorby J.P.)
- Let let. Střední Evropa. Roč. 8, č. 27, s. 147-170, 1993. (s B. Grögerovou, deníkové záznamy o literárních a politických dějích roku 1968)
- Antikódy. *Literární noviny*. Roč. 4, č. 47, s. 7, 1993. (vzpomínka na vznik díla V. Havla Antikódy)
- Franz Mon, Polohy. *Světová literatura*. Roč. 38, č. 4, s. 25, 1993. (s B. Grögerovou, článek o vztahu J.H. a B.G. k tvorbě německého experimentálního básníka; též o osobních setkáních překladatelské dvojice s F.M.)
- Hiršal, Josef: Zákaz. *Literární noviny*. Roč. 4/ 1993, č. 23. s. 1. [báseň jeho]
- Hiršal, Josef: Z cyklů. *Literární noviny*, ročník 4/1993, číslo 47, strana 9. [báseň jeho]
- Hiršal, Josef: Panta rhei. *Literární noviny*, ročník 4/1993, číslo 42, strana 1. [báseň jeho]
- Hiršal, Josef: Ptáci a ryby. *Literární noviny*, ročník 5/1994, číslo 24, strana 1. [báseň jeho]
- Hiršal, Josef: Starý sekáč. *Literární noviny*, ročník 5/1994, číslo 10, strana 1. [báseň jeho]
- Hiršal, Josef: Svízele starce. *Literární noviny*, ročník 5/1994, číslo 42, strana 1 [báseň jeho]
- Týdeník 1968: Významné dílo Jiřího Koláře. *Nové knihy*. č. 6, s. 1, 1993. (recenze výtvarného deníku J. Koláře)
- Erika Abrams. *Světová literatura*. Roč. 38, č. 4, s. 171, 1993. (medailón uvádějící ukázky z tvorby na s.172-179, přeložené Vinická Markéta; mj. o setkáních J.H. s překladatelkou)

Hiršal, Josef: Malá čtenářská imprese (Jean Tardieu). *Literární noviny*. Roč. 4/ 1993, č. 5, s. 13.

Jasně vědomí doby grotesek a tragédií. *Mladá fronta Dnes*. Roč. 5, č. 95, příl. Víkend, s. 5, 1994. (s. B. Grögerovou, komentáře ke knize *Let let*, zpracoval Jiří Peňás – napsal tedy Hiršal nebo ne??)

Pražský rozhovor s Reinhardem Döhlem. *Literární noviny*. Roč. 5, č. 47, s. 12-13, 1994. (rozmlouvali Josef Hiršal Bohumila Grögerová)

Grögerová, Bohumila – Hiršal, Josef: *Příkladná kulturní činnost v Německu*. *Literární noviny*. Roč. 5/ 1994, č. 42, s. 6.

Hiršal Josef: Charakteristiky umělců (Josef Honys (1919-1969)), *Nová citlivost*, Roč. ?, č. ?, 1994, s. 26-26.

Z deníku spisovatele, 1. *Literární noviny*. Roč. 6, č. 12, s. 14, 1995. (paměti s B. Grögerovou)

Z deníku spisovatele, 2. *Literární noviny*. Roč. 6, č. 13, s. 14, 1995. (paměti s B. Grögerovou)

Z deníku spisovatele, 3. *Literární noviny*. Roč. 6, č. 14, s. 14, 1995. (paměti s B. Grögerovou)

Z deníku spisovatele, 4. *Literární noviny*. Roč. 6, č. 15, s. 14, 1995. (paměti s B. Grögerovou)

Drahý Ladislave... *Šlápěje kultury západní Moravy*. č. 7, s. 3, 1995. (s B. Grögerovou, pozdravný dopis (datováno březen 1995) k sedmdesátinám; s jejich překladem básně: Dubuffet Jean, Květ vousu s. 4-6)

Nepronesená děkovaná řeč. *Literární noviny*. Roč. 6, č. 44, s. 1, 1995. (při udělení Státní ceny České republiky za překladové dílo)

Španělští čtenáři mají nyní šanci lépe poznat, kým je spisovatel Bohumil Hrabal. *Mladá fronta Dnes*. Roč. 8, č. 11, s. 18, 1997. (recenze monografie B. H. V rajské zahradě trpkých plodů vydané v katalánštině a chystané ve španělštině)

Grögerová, Bohumila – Hiršal, Josef: *Z Letu let (1-3)*. *Literární noviny*. Roč. 8, č. 30-32, s. 10, 1997. (výňatky z 3. dílu vzpomínkové knihy J. H. a B. Grögerové, popisující tři dny 4. sjezdu SČS)

Poznámka k objevu souvislostí. *Literární noviny*. Roč. 9, č. 7, s. 6, 1998. (recenze knihy S. Richterové *Ticho a smích*)

Hiršal, Josef: *Stáří*. *Literární noviny*, ročník 9/1998, číslo 37, strana 11. (báseň)

Hiršal, Josef: *Dopad. Noc v apríli*. *Literární noviny*, ročník 9/1998, číslo 10, strana 11. (dvě básně)

Hiršal, Josef: *Zatracenec. Noc ve špitále. Obšťasten. Slavnost. Raci a vrány. Qui est? Vstříc nic. Bolest. Sebereflexe*. *Literární noviny*, ročník 9/1998, číslo 46, strana 11. (básně)

Malé rozloučení. *Literární noviny*. Roč. 9, č. 17, s. 2, 1998. (nekrolog J. Červinky)

Pana Hrubína už zase nesou. *Neon*. Roč. 0, č. 2, s. 21, 1999. (článek, anekdota o J. Hrubínovi)

Přítel Ladislav Novák. *Dokořán*. Roč. 3, č. 12, s. 49-50, 1999. (nekrolog)

Rozloučení s básníkem H. C. Artmannem. *Lidové noviny*. Roč. 13, č. 296, s. 20, 2000. (s B. Grögerovou, nekrolog, též o vztazích H. C. A. k české literatuře a jeho překladech české poezie)

Hiršal, Josef: *Vážení přátelé,...* *Literární noviny*. Roč. 11, č. 53/1, s. 2, 2000. (poděkování za gratulaci k jubileu v LtN č. 31/2000; připojena báseň *Smír s poznámkou Z tvorby osmdesátiletého invalidního důchodce*)

Něco originál. *Literární noviny*. Roč. 15, č. 5, s. 1 a 10-11, 2004. (s B. Grögerovou, vybrala a úvodní poznámku (s. 1) napsala Magdaléna Platzová, výbor z dopisů zasílaných z Prahy do Paříže manželům Kolářovým mezi 25. 3. 1979 a 14. 5. 1994)

Hiršal Josef: *Sny. Život*, Roč. 1 (22), č. 1, 2005, s. 33-34.

České časopisy a revue s uvedením roku prvního příspěvku

Mladá kultura, 1937

Studentský časopis 1938

Práce, Jičín, 1939 (po dva ročníky, tj. 12 čísel vedoucím redaktorem)

Lidové noviny 1939

Program 1939

Kritický měsíčník 1940

Volné směry 1942

Ohnice 1946
Kvart 1947
Kytice 1948
Světová literatura 1956
Vesmír 1957
Kultura 1962
Knížní kultura 1963
Plamen 1964
Dějiny a současnost 1964
Literární noviny 1964
Kulturní tvorba 1965
Tvář 1965
Slovenské pohľady 1956
Host do domu 1965
Im Herzen Europas 1965
Orientace 1966
Impuls 1966
Československý voják 1966
Výtvarná práce 1966
Výtvarné umění 1966
Dialog 1966
Zlatý máj 1966
Sešity 1969
Národní práce
České slovo
Estetika

Zahraníční časopisy a revue z let 1963-1970

Nesyo, NSR
Die Sonde, NSR
Invenção, Brazílie

Les Lettres, Francie
Diskus, NSR
Splitter, NSR
Forum, Rakousko
O U, Francie
Approches, Francie
Tlaloc, Anglie
Antipiugiùr, Itálie
Rot, NSR
Futura, NSR
Manuskripte, Rakousko
Akzente, NSR
L 'Europa Letteraris, Itálie
Artes Hispanicas, USA
Granta, Anglie
Revue Integration, Holandsko
Labris, Belgie
Neue Texte, NSR
Modulo, Itálie
Rok, Jugoslávie
The Times Litterary Supolement, Anglie
Sprache im technischen Zitalter, NSR
Typewriter Art, Anglie
Delo, Jugoslávie
Mozgó világ, Maďarsko
Humus, NSR

Zahranichni antologie poezie, do nichž přispěl

Between Poetry and Painting, London 1965
An Anthology of Concrete Poetry, edited by E. Williams, New York 1967
Kolloquium Nürnberg, 1968

Konkrete Dichtung, Karlsruhe 1968
Concrete Poetry – A World View, Indiana University 1968
Mostra di poesia concreta, La Biennale di Venezia, 1969
Führ 4 vier, Stuttgart, 1969
Folgende Folge aus dem Tschechischen. Verlag Galerie Der Spiegel, Köln 1969.
Text – Buchstabe – Bild, Zürich 1970
Muster möglicher Welten, Wiesbaden 1970
Konkrete poezie, Amsterdam 1970
Konkrete Dichtung, Bayrischer Schulbuch-Verlag München, 1972
Text-Bilder, Visuele Poesie international, Köln 1972
Delo Konkretna, vizuelna i signalistička poezija, Beograd 1975
Anthologie visuele poezie, Haag 1975
Muroljub Todorović: Konkretna, vizuelna i signalistička poezije (Delo 3/ 1975)

II. Tvorba pro děti

- Do práce nám slunce svítí: Dětské verše o dříví.* Červený Kostelec, J. Doležal 1944.; upravené vydání - Praha, Orbis 1949. [poezie pro děti]
- Vzdušné zámky.* Červený Kostelec, A. Doležal 1945. [poezie pro děti]
- Snídaně v lese.* Praha, Orbis 1948.; 2. vydání - Praha, Orbis 1949. [poezie pro děti]
- Mastičkář.* Praha, Městská divadla pražská 1949. (libreto k operě E. F. Buriana, podle staročeských textů) [libreto]
- Červená Karkulka.* Praha, Orbis 1949. [báseň pro děti]
- O kohoutkovi a slepičce.* 1949. [hra pro děti] dohledat!
- Šťastně dojed', dlouhý vláčku!* Praha, SNDK 1954. (leporelo s ilustracemi K. Lhotáka) [poezie pro děti]
- Jana jde do školky.* Praha, Československý spisovatel 1955. (ilustroval K. Lhoták) [próza, poezie pro děti]
- Co nám veze?* Praha, SNDK 1959. [poezie pro děti]
- Kocourkov.* Praha, SNDK 1959. (s J. Kolářem, podle německé předlohy, ilustroval C. Bouda, vysvětlivky a doslov napsala B. Grögerová); 2. vydání – Praha, Albatros 1993; německy pod názvem [poezie, próza pro děti]
- Geschichten aus Schilda.* Praha, Artia 1961. (přeložila E. Glaserová) [próza, poezie pro děti]
- O podivuhodném životě mudrce Ezopa, který rozuměl řeči ptáků, zvířat, hmyzu, rostlin i věcí.* Praha, SNDK 1960. (s J. Kolářem, podle Sborníku prostějovského z r. 1557 a starých českých textů, doslov a poznámky napsala B. Grögerová) [próza pro děti]
- Ivánek a zvířátka.* Praha, SNDK 1961. [poezie pro děti]
- O zatoulaném kotěti: Hra o dětech a pro děti.* Praha, Orbis 1962. [loutková hra pro děti]
- Chvilku se dívej, chvilku si zpívej.* Praha, SNDK 1962. (hudba J. Rychlík) [poezie pro děti]
- Enšpígl.* Praha, SNDK 1962.; 2. vydání – Praha, SNDK 1968.; 3. vydání – Praha, Albatros 1992. (s J. Kolářem, podle staré něm. předlohy, ilustroval K. Lhoták, doslov B. Grögerová) [próza pro děti]

O podivné záhadě na poštovním úřadě. Praha, SNDK 1962. (s B. Grögerovou) [próza pro děti]

O kocouru, kohoutu a kose. Praha, Dilia 1962. (podle B. Němcové; 1963 in. Pohádky Boženy Němcové. Praha, Orbis 1963. s J. Aldou a M. Markovou) [loutková hra pro děti]

Kocourkov. 1963. (podle B. Němcové) [hra pro děti] dohledat!

Malý grafik. Praha, SNDK 1964. [poezie pro děti]

Co se slovy všechno poví. Praha, SNDK 1964.; 2. vydání – Praha, Portál 2007. (s B. Grögerovou) [poezie pro děti]

Čtyři básně. Praha, UB 1965.

Baron Prášil. O strachu i udatenství, o přízni i protivenství, o lovu i cestování, o boji i hodování, o přízni i protivenství, o lovu i cestování, o boji i hodování, řada příhod, jimiž strašil nebojácné. Praha, SNDK 1965.; 2. vydání – Praha, Albatros 1970. (s J. Kolářem, podle G. A. Bürgerera, ilustroval C. Bouda, doslov B. Grögerová) [próza pro děti]

Paleček krále Jiřího. Brno, Atlantis 1992. (s J. Kolářem, doslov B. Grögerová) [próza pro děti]

Hiršalův skicák. Praha, Meander 2009. [poezie pro děti]

III. Překlady z cizojazyčné literatury

A. Z němčiny:

Christian Morgenstern: *Šibeniční písně*. Praha, SNKLHU 1958. (s B. Grögerovou [neuvedena])

Christian Morgenstern: *Všelijaká zvířata pro kluky i děvčata*. Praha, SNDK 1959.

Heinrich Heine: *Meč a plamen*. Praha, Mladá fronta 1962.

Deset německých novel. Praha, Československý spisovatel, 1962. přel. Karel Čechák a kol., sv. uspoř. a dosl. naps. Eduard Petiška

Hans Magnus Enzensberger: *Zpěv z potopy*. Praha, Mladá fronta 1963.; 2. vydání – Praha, Mladá fronta 1966. (s B. Grögerovou [neuvedena])

Erich Kästner: *Z malých dějin*. Praha, Mladá fronta 1963.

Christian Morgenstern: *Palmström a Palma Kunkel*. Praha, Mladá fronta 1964. (s B. Grögerovou)

Helmut Heissenbüttel: *Texty*. Praha, Mladá fronta 1965. (s B. Grögerovou, spolu napsali i doslov)

Christian Morgenstern: *Beránek měsíc*. Praha, SNKLU 1965.; 2. vydání - Praha, Odeon 1990. (s B. Grögerovou, spolu napsali i doslov) ilustrace P. Klee

Karl Arnold Kortum: *Jobsiáda*. Praha, SNKLU 1966.

Erich Kästner: *Německé kolečko*. Praha, Odeon 1966. (s J. Bodlákovou)

Stefan Zweig: *Marie Stuartovna*. Praha, SNKLU 1966.; 2. vydání – Praha, Academia 2000. (s A. Siebenschainovou, J. Hiršal přebásnil verše)

Max Bense: *Teorie textů*. Praha, Odeon 1967. (s B. Grögerovou)

Johannes Bobrowski: *Znamení popela*. Praha, Odeon 1967. (s B. Grögerovou, spolu napsali i doslov)

Helmut Heissenbüttel: *Prohlášení nosorožce*. Praha, Mladá fronta 1968. (s B. Grögerovou)

Grass, Günter: *Plechový bubínek*. Praha. Mladá fronta 1969; 2. vydání – Praha, Odeon 1992; 3. vydání – Brno, Atlantis 2001. (Vyd. 3., V nakl. Atlantis 1.) (přeložil V. Kafka, Hiršal přeložil verše)

Christian Morgenstern: *Bim, bam, bum*. Praha, Československý spisovatel 1971.

- Volker Braun: *Zdatní synové Sisyfa*. Praha, Mladá fronta 1979. (s Michaela Jacobsenovou, Josef Hiršal [neuveden])
- Erich Arendt: *Nad popel a čas*. Praha, Odeon 1981. (s B. Grögerovou, oba jako Bohumila Geussová)
- Ernst Jandl: *Mletpantem*. Praha, Odeon 1989. (s B. Grögerovou, spolu napsali i doslov)
- Hans Carl Artmann: *Dracula, Dracula*. Praha, Odeon 1992. (s B. Grögerovou, spolu napsali doslov i překl. poznámky)
- Christian Morgenstern: *Noční rybí zpěv*. Praha, Aulos 1993. [bibliofilie]
- H. C. Artmann - Barbara Wehr: *Christopher und Peregrin und was weiter geschah = Kryštof a Peregrin a co se dělo dál*. Ed. Thanhäuser, Ottensheim/ Donau 1994. [Josef Hiršal a Bohumila Grögerová, dvojjazyčné vydání]
- Johann Christian Günther: *Krvavý rubín*. Praha, Mladá fronta 1995; 2. vydání – Praha, BB art 2003. (s B. Grögerovou)
- Ernst Jandl: *Rozvrzaný mandl*. Praha, Mladá fronta 1999. (s B. Grögerovou, spolu napsali i doslov)
- Joachim Ringelnatz: *Stará láska nerezaví*. Praha, Mladá fronta 1999. (s M. Jacobsenovou, doslov J. Hiršal)
- Johannes Bobrowski: *Obětní kámen*. Studnice, Opus 2000. (s B. Grögerovou, spolu napsali i doslov)
- Christian Morgenstern: *Písně šibeničních bratří*. Praha, Mladá fronta 2000. (s B. Grögerovou [neuvedena])
- Christian Morgenstern: *Ferda Páv a všelijaká zvířata*. Praha, Baobab, Labyrint 2002, dotisk 2003.
- Ernst Jandl: *Čtenář myšlenek*. Praha, Aulos 2004. (s B. Grögerovou)
- Christian Morgenstern: *Estetická lasička*. Praha, Dokořán 2008.
- Adolf Born: *Zbornaplaz aneb Adolf Born & Christian Morgenstern*. Praha, Slovart, 2009. (přel. Egon Bondy a kol.)

B. Z angličtiny:

- Edgar Allan Poe: *Zrádné srdce. Básně a povídky*. Praha, Naše vojsko 1959. (s V. Nezvašem, sestaveno J. Kolářem) zkontrolovat

Americká lidová poezie. Praha, SNKLU 1961. (s E. F. Burianem, J. Haukovou, J. Joranem, Z. Kožnarem, S. Marešem, J. Rychlíkem, J. Škvoreckým, L. Dorůžkou, J. Valjou, Fr. Vrbou, J. Zábranou)

Edgar Allan Poe: *Poe aneb Údolí neklidu*. Praha, Československý spisovatel 1972. (s E. B. Kaizlem, V. Nezvaletm, A. Skoumalem, J. Vrchlickým, [J. Hiršal neveden])

Edgar Allan Poe: *Bludná planeta*. Praha, Československý spisovatel 1991. (s Z. Hronem, J. Vrchlickým, V. Nezvaletm, J. V. Sládkem, A. Skoumalem, E. B. Kaizlem)

Edgar Allan Poe: *Sen ve snu*. Praha, BB art, 2002. (s V. Nezvaletm)

C. Z italštiny:

Giambattista Marino: *Polibky*. Praha, Odeon 1974. (s J. Pokorným [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neveden])

Ludovico Ariosto: *Zuřivý Roland ve vyprávění a výběru Itala Calvina*.

Praha, Odeon 1974. (s J. Pokorným [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neveden])

Torquato Tasso: *Osvobozený Jeruzalém ve vyprávění a výběru Alfreda Giulianiho*. Praha, Odeon 1980. (s J. Pokorným [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neveden])

Giovanni Boccaccio: *Fiesolské nymfy*. Praha, Odeon 1984. (s O. Hostovskou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neveden])

Giosue Carducci: *Hněvy a smutky*. Praha, Odeon 1986. (s Z. Frýbortem [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neveden])

D. Z čínštiny:

Tchao Jüan-ming: *Návraty*. Praha, Odeon 1966.; 2. vydání - Praha, BB art 2003. (s M. Ryšavou [jazyková spolupráce])

Kim Si-sup: *Vyprávění z hory Kumo*. Praha, Odeon, 1973. (přel. Jaroslav Bařinka; [verše přebásnil Josef Hiršal – neveden])

Pchu Sung-ling: *Vyznání*. Praha, Odeon 1974. (s M. Ryšavou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neveden])

Li Po: *Měsíc nad průsmykem*. Praha, Odeon 1977. (s M. Ryšavou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neveden])

Chan-Šan: *Nad nefritovou tůňí jasný svit*. Praha, Odeon 1987. (s M. Ryšavou [jazyková

spolupráce], [Josef Hiršal neuveden])

Wang Wej - Paj Siang-šan - Meng Chao-žan: *Trojzvuk*. Praha, Melantrich 1987. (s M. Ryšavou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neuveden])

E. Z francouzštiny:

Eugène Ionesco: *Improvizace Almy neboli Pastýřův chameleon*. In. *Hry*. Praha, Orbis 1964 (s B. Grögerovou)

Eugène Ionesco: *Nenajatý vrah*. In. *Hry*. Praha, Orbis 1964 (s B. Grögerovou)

F. Z portugalské:

Fernando Pessoa: *Heteronyma*. Praha, Odeon 1968.; 2. vydání - Praha, Odeon 1990. (s P. Lidmilovou [básně a prózy], [Josef Hiršal básně])

Luís de Camões: *Trýzeň i útěcha*. Praha, Odeon 1974.; rozšířené vydání - Praha, Mladá fronta 1997. (s P. Lidmilovou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neuveden v prvním vydání]);

Fernando Pessoa: *Za noci našeho bytí*. Praha, TORST 1995. (s P. Lidmilovou [jazyková spolupráce], Šárka Grauová [z angličtiny])

Fernando Pessoa: *Faust*. Praha, Argo 1997. (s P. Lidmilovou [jazyková spolupráce])

Portugalští básníci v Praze. Praha, Nakladatelství Vlasty Brtníkové 1997. (s P. Lidmilovou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal přebásnil verše Pedra Tamena])

Eduardo Lourenço: *Chaos a nádhera*. Praha, Dauphin 2002. (s P. Lidmilovou, P. Dufkovou, J. Hiršal přebásnil verše)

Fernando Pessoa: *Opiárium a jiné básně Álvaro de Campos*.

Praha, Litomyšl, Paseka 2003. (s P. Lidmilovou)

G. Z rumunštiny:

Nichita Stănescu: *Jedenáct elegií*. Praha, Odeon 1969. (s E. Strebingerovou [jazyková spolupráce], napsal také doslov)

Ion Budai-Deleanu: *Cikaniáda*. Praha, Odeon 1972. (s E. Strebingerovou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal přebásnil])

Tudor Arghezi: *Nápisy*. Praha, Mladá fronta 1980. (s E. Strebingerovou [jazyková

spolupráce], [Josef Hiršal neuveden])

Virgil Teodorescu: *Nepřetržitá báseň*. Praha, Odeon 1980. (s E. Strebingerovou [jazyková spolupráce], V. Závadou, [Josef Hiršal neuveden])

H. Ze srbocharvátštiny:

Miroslav Krleža: *Balady Petrici Kerempuha*. Praha, SNKLU 1963; 2. vydání - Praha, Mladá fronta 1994; 3. vydání – Praha, BB art 2002. (s I. Wenigovou)

Njegoš Petar Petrović: *Horský věnec*. Praha, SNKLU 1963. (s O. Berkopcem [jazyková spolupráce])

Dubrovnická renesanční poezie. Praha, SNKLU 1964. (s M. Nedvědovou [jazyková spolupráce])

Dušan Radović: *Představte si*. Praha, SNDK 1968.

Pevná pouta - moje náruč bílá. Praha, Mladá fronta 1993. (s M. Nedvědovou [jazyková spolupráce], poprvé 1981v samizdatové edici Krameriova expedice, [Hiršal neuveden])

Koráb korálový: tisíc let charvátské poezie v díle stovky básníků. V Praze, Fori Prague, 2007. (přeložili Dušan Karpatský a kol.) uspořádal Dušan Karpatský.

Ch. Ze slovinštiny:

Oton Župančič: *Úsvity a bouře*. Praha, SNKLU 1962. (s O. Berkopcem [jazyková spolupráce], J. Horou, P. Koptou, L. Kubištou, J. Urbánkovou, V. Závadou)

Edvard Kocbek: *Kruté kruhy*. Praha, Odeon 1972. (s V. Kudělkou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neuveden])

France Prešern: *Můj sen šel po hladině*. Praha, Odeon 1978. (s V. Kudělkou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neuveden])

I. Ze španělštiny:

Pío Baroja y Nesse: *Boj o život*. Praha, Odeon 1970. (s O. Rychlíkovou, J. Hiršal přebásnil verše)

Sebastián Juan Arbo: Cervantes. Praha, Odeon 1971. (s V. Urbanem, J. Hiršal přebásnil verše)

Luis de Góngora y Argote: *Samoty*. Praha, Odeon, 1971. (s J. Forbelským [jazyková spolupráce])

Život a skutky Estebanilla Gonzáleze. In. *Tři španělské pikareskní romány*. Praha, Odeon 1980. (s J. Forbelským, [Josef Hiršal neuveden])

Lope de Vega: *Dorotea*. Praha, Odeon 1985. (s J. Forbelským, [Josef Hiršal přebásnil verše, neuveden])

J. Z polštiny:

Jan Kochanowski: *Šachy*. Praha, Odeon 1979.; 2. vydání - Praha, FELIS 1997. (s O. Hostovskou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neuveden] v 1. vydání);

János Pilinszky: *Ortel*. Praha, Mladá fronta 1999. (s J. Štroblovou, E. Gálem [jazyková spolupráce])

K. Z norštiny:

Henrik Wergeland: *Obrázek s květinami Jana van Huysuma*. Roztoky u Prahy, Nakladatelství EKK 1992. (s J. Vohryzem [jazyková spolupráce])

Henrik Ibsen: *Terje Vigen*. Praha, Vox humana - Biblioscandia 1998. (s L. Řezníčkem [jazyková spolupráce])

L. Ze švédštiny:

Gunnar Ekelöf: *Opus incertum*. Praha, Odeon 1966. (s J. Vohryzkem [jazyková spolupráce])

Erik Lindegren: *Muž bez cesty*. Praha, Mladá fronta 1967. (s J. Vohryzkem [jazyková spolupráce])

M. Z gruzínštiny:

Važa Pšavela: *Pojídač hadů*. Praha, Odeon 1982. (s V. A. Černým [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neuveden])

N. Z perštiny:

Džaláleddín Balchí Rúmí: *Masnaví*. Praha, Protis 1995.; 2. vydání – Praha, DharmaGaia 2001. (s J. Bečkou [jazyková spolupráce], J. Hiršal přebásnil verše)

O. Z tádžičtiny:

Mírzó Tursunzóda: *Mír s vámi*. Praha, Lidové nakladatelství 1985. (s J. Bečkou [jazyková spolupráce], [Josef Hiršal neuveden])

P. Z jidiš:

Lajb Kvitko: *Od jara do jara*. Praha, Svět sovětů 1962. (jazyková spolupráce J. Markovič) verše pro děti

Q. Z ruštiny:

Vadim KOROSTYLJOV: *Vítek – čertův kvítek*. Praha, Dilia 1960. (přel. Ludmila Burešová verše přebás. Josef Hiršal)

R. Multijazykové překlady:

Snímky krajiny poezie. Praha, Československý spisovatel 1966. (s I. Wenigovou, D. Karpatským [oba jazyková spolupráce], J. Hanzlíkem, L. Kubištou, L. Kunderou, J. Šotolou, J. Štroblovou)

Sarajevo, město poezie. Praha, Odeon 1971. (s I. Wenigovou, R. Lužíkem, J. Janoušovou [všichni jazyková spolupráce], J. Fiedlerem, J. Hanzlíkem, D. Karpatským, L. Kubištou)

Nonses: výbor z poezie. M. Bense, Stuttgart 1990. (s Grögerovou přeložil a uspořádal)

NONSENS - parafráze, paběrky, parodie, padělky. Praha, Mladá fronta 1997. (J. Forbelským, J. Vohryzkem, I. Wenigovou [všichni jazyková spolupráce], s B. Grögerovou také uspořádali)

IV. Výstavy, autogramiády, přednášky a autorská čtení

Výstavy

Exhibition of Concrete and Kinetic Poetry, Cambridge, Anglie, 1964

Konkrete Poesie International, Stuttgart, NSR, 1965

Between Poetry and Painting, Institut of Contemporary Arts, London, Anglie, October 22
- November 27 1965

Obraz a Písmo, Praha ČSSR, 1966

Posizione Internazionale di Poesia Sperimentale, Modena, Mantova, Itálie, 1966

Poézia Konkreta International, Mexico City, Mexiko, 1966

Esposizione Internazionale – Poesia Sperimentale, Castelfranco, Itálie, 1967

Concordancia de Artes, Madrid, Španělsko, 1967

Poesia Concreta, San Sebastian, Španělsko, 1967

Konkrete und visuelle Poesie, Hof, NSR, 1968

Futura, Stuttgart, NSR, 1968

Visuelle Poesie, Karlsruhe - NSR, Alpbach – Rakousko, Innsbruck – Rakousko, 1968

Visuelle Poesie, Münster – NSR, 1969

Enkele vormen en werkwijzen in visuele poezie, Stedelijk museum Amsterdam –
Holandsko, 1970

Konkrete Poesie, Stuttgart – NSR, Nürnberg – NSR, 1971

Concrete Poetry, Liverpool – Anglie, Oxford University – Anglie, 1972

La forma della Scrittura Galerie d'arte Moderna, Bologna – Itálie, 1977

Archiv Francesco Conz, Verona 1988

Výstava „Fluxos“, Špálova galerie, Praha 1991

Archiv Sackner, Miami USA, 1992

International Workshop, Brunnenburg Castle, Meran 1992

Archiv Luigi Benotto, Verona 1992

Výstava „Buch Julius“, Stuttgart 1994

Výstava „Poesia Visiva“, Musei di Spoleto 1995

Výstava „I Mostra Euro-Americana de poesia visual, Bento Goncalves, Brazílie 1996

Archiv Sarenco, Collages and Poetic Papers od the 60s, Verona 1996

výstava „Nová citlivost“, Litoměřice 1994

Výstava experimentální poezie 60. let „Báseň-Obraz-Gesta-Zvuk“, + katalog, Památník národního písemnictví, Praha 1997, v Zimním refektáři Strahovského kláštera, 10. 3. 1997 - 2. 6. 1997

Výstava Umělecké besedy, Praha 1997

Výstava Kunstraum Sprachraum (graphik-miclerci-juteruct) Uelzeu (Německo) 1999 ???

Výstava Poesia Totale, Mautova 1998

akce slovo pohyb prostor. experimenty v umění 60. let (Městská knihovna, Galerie hlavního města Prahy, 1999/11/24 - 2000/03/26)

International exhibition of concrete, phonetic and kinetic poetry, St. Catharine's College, Cambridge, 1964/01/28 - 1964/12/05

Sezení na koberci, Galerie Platýz, Praha, 1965 - 1971

Poezie písma, Národní muzeum, Praha, 1966/09

Klub konkrétistů a hosté, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě, Jihlava (Jihlava), 1968/01 - 1968/02

Klub konkrétistů a hosté, Dům kultury pracujících, Ústí nad Labem (Ústí nad Labem), 1968/03/27 - 1968/05/12

Nová citlivost. Křižovatka a hosté, Galerie umění Karlovy Vary, Karlovy Vary (Karlovy Vary), 1968/04/28 - 1968/06

Nová citlivost. Křižovatka a hosté, Mánes, Praha, 1968/07/20 - 1968/08

Czeska i słowacka poezja konkretna, Muzeum Narodowe, Vratislav (Wróclaw), 1976

Bonjour, monsieur Kolář!, Galerie PRAgXIS C. Schüppenhauer, Essen-Kettwig, 1984/10/05 - 1984/11/30

Písmo ve výtvarném umění, Malá galerie Na hradbách, Kolín (Kolín), 1995

Písmo ve výtvarném umění, Regionální muzeum Kolín, Kolín (Kolín), 1995/09/04 - 1995/10/01

Mezi tradicí a experimentem: Práce na papíře a s papírem v českém výtvarném umění 1939-1989, Trojlodí, Olomouc (Olomouc), 1997/02/27 - 1997/12/31

Báseň, obraz, gesto, zvuk. Experimentální poezie 60. let, Strahovský klášter, Zimní refektář, Praha, 1997/03/10 - 1997/06/02

... a co sbírky, Salon, Kabinet, Olomouc (Olomouc), 1999/05/13 - 1999/08/01

Básnivá koláž, Galerie Smečky, Praha, 2008/05/20 - 2008/07/12

Vizuální poezie, Geofyzikální ústav, přednáškový sál, Praha, 2009/11/04 - 2010/01/08

Roky ve dnech: České umění 1945-1957, Městská knihovna, 2. patro, Praha, 2010/05/28
- 2010/09/19

Rozhlas, televize, přednášky, autogramiády aj.

Četba na pokračování (10x) z Let let v Literárních novinách, 1990

Audiostudio: rozhlasová hra Lunovis, 1990

Audiostudio: seriál Experimentální poezie, 1991

Čs. rozhlas: seriál Vrh kostek, 1991

Přednáška o experimentální poezii, Budějovice, 1991

Televize Brno (JH a Pluháček, 1991

Audiostudio: čtení z prózy Mlýn, 1991

Čs. rozhlas: čtení z prózy Vínek vzpomínek, 1991

Audiostudio: seriál Fónická poezie, 1991

Čs. rozhlas: čtení na pokračování z Let let, 1992

Televize: hodinový portrét, 1993

Památník národního písemnictví, debata u kulatého stolu, 1993

Palác kultury, autogramiáda Let let, 1994

Divadlo Archa: Beránek měsíc, premiéra, Praha 1994

Symposium E. Jandla Slovo, tělo, hlas, divadelní ústav, Praha 1994

Televize: Febio Genus, 1996

Setkání básníků, hrad Bítov, 1996

Televize: Kocourkov, 1996

Televize: Baron Prášil (3 díly), 1996, 1997

Televize: Králův šašek, 1997

Televize: GEN, 1997

Televize: Čítanky a čeští básníci, 1997

Televize: Zahájení provozu v kavárně Slávii, 1997

Televize: Výstava Experimentální poezie 60. let, 1997

Francouzská televize, vysílač Dijon: česká experimentální poezie, 1997

Čs. rozhlas: Otázky z klobouku, 1997
Norddeutscher Rundfunk: Let let a naše další aktivity, 1997
Internet: Prag-Stuttgart und zurück, 1997
Internet: Poemchess (básnický dialog v 8 jazycích) 1997-8
Knižní veletrh: Autogramiáda 1998
Liberecké knihkupectví: autogramiáda a diskuze 1998
75. Posezení s Janem Burianem, 12. 1998

Čtení textů

Slovenský dům, Praha 1991
Viola, Praha 1991
Vídeň, 1991
Dertmund, 1992
Berlin, Literarisches Colloquium 1992
Památník národního písemnictví, Praha 1993
Alte Schmiede, Vídeň 1994
Viola, Praha 1994
Památník národního písemnictví, Praha 1995
Alte Schmiede, Vídeň 1996
PEN klub, Praha 1997

V. Poskytnuté interwiev

- Poezie nového vědomí. *Literární noviny*. Roč. 16, č. 22, s. 4-5, 1967. (rozhovor spolu s B. Grögerovou, rozmlouval Vladimír Burda)
- Morální rozměr poezie. *Kurýr Odeonu*, jaro, s. 8, 1990. (rozmlouval -viš-, podepsáno -viš-)
- Text jako báseň. *Květy*. Roč. 1, č. 11, s. 4, 1990. (rozmlouvala Jana Bednářová)
- Od začátků ke koncům. *Lidové noviny*. Roč. 3, č. 119, s. 4, 1990. (rozmlouval Petr Bílek)
- České experimenty s Jandlovým (německým) jazykem. *Nové knihy*. č. 8, s. 2, 1990. (rozhovor spolu s B. Grögerovou, rozmlouval Vladimír Sůva)
- Směr: hlas vlastního svědomí. *Nové knihy*. č. 29, s. 8, 1990. (rozmlouval Miloš Vacík)
- Ten člověk ze Slavie aneb Milý pane Hiršale, nejste žádnéj stařec! *Svobodný zítřek*. Roč. 1, č. 28, s. 1 a 3, 1990. (rozhovor k 70. narozeninám, rozmlouvala Irena Gerová)
- Pokus, který ztroskotál: Ohlédnutí s básníkem Josefem Hiršalem. *Občanský deník*. Roč. 1, č. 120, příl. Na konec týdne, č. 21, s. 5, 1990. (rozmlouval Vlastimil Vavřín)
- A léta běžela a běží... *Učitelské noviny*. Roč. 40, č. 14, s. 12, 1990. (rozmlouval Josef Klempera)
- Josef Hiršal sedmdesátníkem. *Zlatý máj*. Roč. 34, č. 7, s. 403-407, 1990. (rozmlouvala Olga Hostovská)
- S Josefem Hiršalem „na kafi“. *Amatérská scéna*. Roč. 28, č. 6, s. 13-14,16, 1991. (rozmlouval Jiří Brixí)
- Nahý člověk. *Metropolitan*. Roč. 2, č. 145, s. 9, 1992. (rozmlouval Milan Ležák, rozhovor o K. Bednářovi)
- Přísně utajená cena: Záměr, nebo bohorovnost diletantů? *Lidové noviny*. Roč. 5, č. 292, s. 5, 1992. (rozmlouval Jan Lukeš)
- Nebráním se říkat nevím: S básníkem Josefem Hiršalem o Československu. *Mladá fronta Dnes*. Roč. 3, č. 306, příl. Víkend, s. 2-3, 1992. (rozmlouval Viktor Šlajchrt)
- Mluvicí obrazy. *Mladý svět*. Roč. 35, č. 22, s. 14-15, 1993. (rozhovor spolu s B. Grögerovou, rozmlouval Ivan Wernisch, převážně o společné překladatelské činnosti a experimentální poezii)
- Svět jezdil tenkrát do Prahy. *Lidová demokracie*. Roč. 50, č. 106, s. 9, 1994. (rozhovor

spolu s B. Grögerovou, rozmlouvala Jana Červenková)

Život je koláž. *Nové knihy*. Č. 23, s. 8, 1994. (rozhovor spolu s B. Grögerovou, rozmlouvala Milena Nyklová)

Deset tisíc změn se znovu mění. *Lidové noviny*. Roč. 8, č. 187, příl. Nedělní LN, č. 32, s. 13, 1995. (rozmlouval Petr Kotyk, medailón a poznámku Experiment v letu let napsal Jiří Peňás)

Oběti si cením víc než víry. *Mladá fronta Dnes*. Roč. 6, č. 286, příl. Magazín MF Dnes 3, č. 49, s. 45-46, 1995. (rozmlouval L. Verecký)

Vzpomínka je jako báseň. *Nové knihy*. Roč. 36, č. 29, s. 6, 1996. (rozmlouval Michal Huvar)

Ze všeho se stane poezie. *Mosty*. Roč. 5, č. 32, 1996, s. 12. (rozmlouval Michal Huvar)

Otevíral dveře do světa. *Labyrint*. Č. 4., 1996, s. 16-17. (rozmlouval Michal Huvar)

Ať tu jsme omylem, ať tu nastavujeme uši nebo hledáme hajzl, jsme tu pro velké naslouchání světa. *Mikulov*, ARC Mikulov 1996, s. 23-34. (rozmlouval Michal Huvar)

S vírou v mladé překládá dál. *Rovnost*. Roč. 6, č. 188, 1996, s. 13. (rozmlouval Michal Huvar, rozhovor o připravované antologii Parafráze, paběrky, parodie, padělky)

P. Kotyk: *Bohumila Grögerová – Josef Hiršal*. Praha, Středoevropská galerie a nakladatelství 1997. (obsahuje též sbírku Básně – třásně – rohypnol a dva texty Bohumily Grögerové: Fiktivní korespondence s rakouskou básnířkou Friederike Mayröckerovou a Zelení hájové)

Na čem komu záleží. *Respekt*. Roč. 10, č. 40, 1999, s. 12. (rozmlouval Jiří Peňás)

Překládání poezie je dotváření. *Lidové noviny*. Roč. 13, č. 167, 2000, s. 20. (rozmlouval Jaromír Slomek, rozhovor u příležitosti osmdesátin)

Šedesátá léta byla výjimečná. *Mladá Fronta Dnes*. Roč. 11, č. 187, 2000, s. 17. (rozmlouval Radim Kopáč, rozhovor o Knižní kultuře)

Rozhovor s Josefem Hiršalem a Bohumilou Grögerovou. *Scarabeus*, s. 123-135, 2000. (spolu s B. Grögerovou, rozmlouvala Lucie Divišová, Rozhovor (uskutečněný 5. dubna 2000) je součástí diplomové práce L. Divišové s názvem Experimentální poezie šedesátých let)

Co jsem na sebe vzal, to jsem dokončil. *Nové knihy*. Roč. 41, č. 2, s. 4-6, 2001. (rozmlouval Radim Kopáč)

„Jiný druh fantazie než je ta politická“. *Babylon*. Roč. 11, 2001/2002, č. 5, 2002, s. 1 a 5.

(rozmlouval Jan Machonin)

Přestože žijeme současností, poetično 30. let nezmizelo. *Psí víno*. č. 23, 2002, s. 19-21.

(rozmlouval Radim Kopáč)

Jan Burian – Jitka Kulhánková: *Posezení s Janem Burianem: třicet televizních rozhovorů s neobyčejnými lidmi a o tom, co se dělo kolem*. Praha, Dokořán 2006. s. 222-231.

Seznam použité literatury

- ČERVINKA, Jaroslav: Tři První knížky, *Řád*, 1942, s. 99-100.
- DANĚK, Václav: O (literárních) pokrývačích, *Biblio*, 2010, č. 5-6, s. 15.
- FUČÍK, Bedřich: Několik literárněkritických poznámek k významu českého překladu, *Setkávání a míjení*. Praha, Melantrich, 1995, s. 193-201.
- GOLDSTÜCKER, Eduard: V kouzelné říši fantazie. *Literární noviny*. 1958, č. 41, s. 4.
- GRÖGEROVÁ, Bohumila – HIRŠAL, Josef: *JOB-BOJ*. Praha, Československý spisovatel 1968.
- GRÖGEROVÁ, Bohumila – HIRŠAL, Josef: *Trojcestí*. Praha, Mladá fronta 1991.
- GRÖGEROVÁ, Bohumila – HIRŠAL, Josef: *Let let*, Praha, Torst 2007.
- GRÖGEROVÁ, Bohumila – HIRŠAL, Josef: *Let let 1*. Praha, Rozmluvy 1993.
- GRÖGEROVÁ, Bohumila – HIRŠAL, Josef: *Let let 2*. Praha, Mladá fronta 1994.
- GRÖGEROVÁ, Bohumila – HIRŠAL, Josef: *Let let 3*. Praha, Mladá fronta 1994.
- GRÖGEROVÁ, Bohumila: *Klikyháky paměti*. Praha, Concordia 2005.
- GRÖGEROVÁ, Bohumila: *Čas mezi tehdy a teď*. Praha, Příbram, Klokočí, Knihovna Jana Drdy, 2004.
- HIRŠAL, Josef: *Píseň mládí*, Praha, Odeon 1991a.
- HIRŠAL, Josef: *Vínek vzpomínek*. Praha, Rozmluvy 1991b.
- HIRŠAL, Josef: *Soukromá galerie*. Praha, Mladá fronta 1965.; 2. vydání – Praha, Československý spisovatel 1992.
- HIRŠAL, Josef – KOLÁŘ, Jiří: *O podivuhodném životě mudrce Ezopa*. Státní nakladatelství dětské knihy. Praha 1960. s. 113.
- HIRŠAL, Josef: *Vědro stříbra*. Praha, Václav Petr 1940.
- HIRŠAL, Josef: *Noclehy s klekánici*. Praha, Václav Petr 1942.
- HIRŠAL, Josef: *Studené nebe*. Praha, Václav Petr 1944.
- HIRŠAL, Josef: *Úzké cesty*. Praha, Václav Petr 1948.
- HIRŠAL, Josef: *Básně – třásně – rohypnol*. Praha - Příbram, Klokočí a Knihovna Jana Drdy 1998.
- HIRŠAL, Josef: *Začátky a konce*. Příbram, Knihovna Jana Drdy 2005.
- HIRŠAL, Josef: *Hiršalův skicák*. Praha, Meander 2009.

- KOTYK, Petr: *Deset tisíc změn se znovu mění; Dno všeho vrchol prázdnoty*. Praha, Cherm 2008.
- Koukám, že máš zajíce! Rozhovor s Bohumilou Grögerovou. *Týdeník Rozhlas*. Roč. 15, č. 34, s. 1 a 5.
- LISTOPAD, František: Řád, 5. číslo, 9. roč., Praha 1943, s. 242
- MILOTA, Karel: Hiršal!, *Literární Noviny*, 1990. č. 16. s. 4.
- MORGENSTERN, Christian: *Morgenstern v Čechách*. Praha, Vida vida 1996.
- Něco originál. *Literární noviny*. Roč. 15, č. 5, s. 1 a 10-11, 2004.
- Od začátků ke koncům. *Lidové noviny*. Roč. 3, č. 119, s. 4, 1990.
- PECHAR, Jiří: *Josef Hiršal: Víněk vzpomínek*. Praha, Torst, 1996, s. 243-251.
- Poezie nového vědomí. *Literární noviny*. Roč. 16, č. 22, s. 4-5, 1967.
- Překládání poezie je dotváření. *Lidové noviny*. Roč. 13, č. 167, 2000, s. 20.
- Šedesátá léta byla výjimečná. *Mladá Fronta Dnes*. Roč. 11, č. 187, 2000, s. 17.
- ŠLAJCHRT, Viktor: Dobrodružství poezie nekončí. *Respekt*. 2003. č. 39, s. 21.
- Směr: hlas vlastního svědomí. *Nové knihy*. č. 29, s. 8, 1990.
- Život je koláž. *Nové knihy*. Č. 23, s. 8, 1994.